

वि-विद्यानगर

શ્રીમતી શારદાબેન સી.એલ. પટેલ આઈટીઆઈ ફોર વુમન્સનું ભૂમિપૂજન કરતા સીવીએમના અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ. પટેલ તેમની પુત્રીઓ શ્રીમતી વર્ષાબહેન, શ્રીમતી છાયાબહેન તથા આર્કિટેક્ટ તરુબેન, સંસ્થાના કાર્યકારી પ્રિ.આરતીબહેન અને સીવીએમના માનદ સહ મંત્રીશ્રી વી.એમ. પટેલ દેશ્યમાન થાય છે. ઈન્સેટમાં આઈટીઆઈના ભવનની પ્રતિકૃતિની ઝલક દર્શાવેલ છે.

ઈન્સ્પાયર ઈન્ટર્નશીપ પ્રોગ્રામના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે દિપ પ્રાગટ્ય કરતાં સીવીએમના માનદ કાર્યકારી મંત્રી ડૉ.જે.ડી. પટેલ એમ.એસ. યુનિવર્સિટીના બાયોકેમોસ્ટ્રી વિભાગના પ્રો.જી.નરેશ કુમાર, એડીઆઈટીના પ્રિન્સીપાલ ડૉ.આર.કે. જૈન અને એરીબાસના નિયામક ડૉ.નિલાંજન રોય દેશ્યમાન થાય છે.

તંત્રી

ઉર્વીશ છાયા

પરામર્શન

રમેશ એમ. ત્રિવેદી • રાજેન્દ્રસિંહ જાડેજા

જયન્ત ઓઝા • ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ

આર.પી. પટેલ

સંપાદન-સહાય

ગિરીશ ચૌધરી • અનિતા એ. સાળુંકે

પ્રકાશક

પ્રિ.એસ.એમ. પટેલ

માનદ મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦

•

મુદ્રક

આણંદ પ્રેસ, ગામડી- આણંદ

વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિએ વિદ્યાનગરની વિભાવનાને મૂર્ત કરતું વિશાળ જ્ઞાનસંકુલ

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કક્ષાએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી માધ્યમમાં શિક્ષણ સુવિધાઓ • ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ સંકુલના વિજ્ઞાન, સામાન્ય, ગૃહવિજ્ઞાન પ્રવાહ • ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિનયન,વાણિજ્ય, વિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, યંત્રવિજ્ઞાન, ઈજનેરી વિજ્ઞાન, ઔષધ વિજ્ઞાન, લલિત કલાઓ-ચિત્ર, સંગીત, નૃત્ય, શારીરિક શિક્ષણ, આયુર્વિજ્ઞાન, બાયોટેકનોલોજી, હોટેલ મેનેજમેન્ટ ટુરિઝમ ટ્રાવેલના અભ્યાસક્રમોને આવરી લેતી કૉલેજ ઓફ બિઝનેસ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન, અંગ્રેજી ભાષાશિક્ષણ તથા પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થાની કૉલેજ

- અનુસ્નાતક કક્ષાએ વાણિજ્ય અને વ્યવસ્થાપન, વિજ્ઞાન, ઔષધવિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, ઈજનેરી, દર્શનશાસ્ત્ર, અંગ્રેજી પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમો
- વિવિધ વિદ્યાશાખાઓમાં વ્યાપક સંશોધનની સુવિધાઓ
- કલા, વિજ્ઞાન અને માનવવિદ્યાઓના વિમર્શની ભૂમિકા રચી આપતાં પુસ્તકો-સામયિક પ્રકાશનો
- વિદ્યાકીય વાતાવરણને ધબકતું રાખતી વિવિધ વ્યાખ્યાનમાળાઓ
- સર્જકો, સારસ્વતો, કર્મચારીઓના સન્માનની ઉજવણ પરંપરા, રમતગમત ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓનું યુવકોનુખ આયોજન
- પ્રાથમિકથી લઈ અનુસ્નાતક કક્ષાનાં વિદ્યાર્થી ભાઈબહેનો માટે છાત્રાલયો, અધ્યાપક નિવાસો તેમજ આચાર્ય નિવાસોની સુવિધાઓ
- સતત વિકાસની પરંપરામાં વલ્લભ વિદ્યાનગર ઉપરાંત ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર ટાઉનશીપમાં વિવિધ અભ્યાસક્રમોવાળી શિક્ષણસંસ્થાઓની સ્થાપના થતી રહી છે
- રાજ્યની પ્રથમ મહિલા ઈજનેરી કોલેજ, સરદાર પટેલના જીવન અને કાર્ય માટે દેશની સર્વપ્રથમ સંશોધન સંસ્થા તેમજ સમગ્ર ગુજરાતમાં અંગ્રેજી માધ્યમની સ્નાતક કક્ષાની પત્રકારત્વ અને સમૂહ માધ્યમોની કૉલેજ
- ગુજરાતની યુવાપેઢીને સનદી સેવાઓમાં પ્રવેશ આપવા માટેની સીવીએમ આઈએએસ એકેડેમી • કાયદાશાસ્ત્ર અને ન્યાયશાસ્ત્રની અનોખી કૉલેજ
- ઈન્ટિરિયર ડિઝાઇન અને આર્કિટેક્ચરની સ્કૂલ ઉપરાંત ફાઈન આર્ટ્સની ડિગ્રી કોલેજ.

વિ-વિદ્યાનગર

ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન

જાન્યુઆરી ૨૦૧૬

વર્ષ: ૧૮ અંક: ૧

સળંગ અંક: ૫૩૧

ISSN 0976-9609-V Vidyanaagar

ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર ૩૮૮ ૧૨૦

સ્થાપના વર્ષ

૧૯૪૫

કર્મણ્યેવાડધિકારસ્તે

અધ્યક્ષ

ડૉ. સી.એલ. પટેલ

માનદ મંત્રી

પ્રિ. એસ.એમ. પટેલ

માનદ કાર્યકારી મંત્રી

ડૉ. જે.ડી. પટેલ

માનદ સહમંત્રીઓ

શ્રી વી.એમ. પટેલ • શ્રી બી.પી. પટેલ

ડૉ.એસ.જી. પટેલ • શ્રી એમ.જે. પટેલ

• અંકની છૂટક કિંમત: ₹ ૧૫/- • રવાનગી ખર્ચ ₹ ૧૦/- • વાર્ષિક લવાજમ: ₹ ૧૫૦/-

• વિદ્યાર્થી લવાજમ: ₹ ૧૦૦/- • આજીવન લવાજમ: ₹ ૧૫૦૦/-

વલ્લભ વિદ્યાનગરના આદ્યસ્થાપકો પૈકી એક ભાઈકાકાએ ઈ.સ. ૧૯૬૪માં આ વિદ્યાકેન્દ્ર ઉપરથી એક સામયિક પ્રકાશિત થાય જેમાં સાહિત્ય અને શિક્ષણ વિષયક સંસ્કારલક્ષી સામગ્રી રજૂ થાય અને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે આવતી કિશોર-યુવાપેઢી એથી લાભાન્વિત થાય, વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો પણ એમાં સક્રિય રસ લેતા થાય એવી મનીષા પ્રગટ કરી હતી. ફલસ્વરૂપ ૧૯ નવેમ્બર ૧૯૬૪ના રોજ 'વલ્લભ વિદ્યાનગર' પાલિકાનો આરંભ થયો. પછીથી એ માસિક સ્વરૂપે 'વિદ્યાનગર' નામે પ્રગટ થતું રહ્યું. | વિ | નામે એનો ત્રીજો અવતાર થયો ત્યારથી વર્તમાન અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ. પટેલની નિસબત અને ઉદારતાના ફળસ્વરૂપે તે નવપલ્લવિત થયું, અને ઈ.સ. ૧૯૮૮ થી નિયમિતપણે 'વિ-વિદ્યાનગર' એ નામથી પ્રકાશિત થતું રહ્યું છે.

વિ-વિદ્યાનગર

'વિ-વિદ્યાનગર' ચારુતર વિદ્યામંડળની
વેબસાઈટ

www.ecvm.net

પર મુકવામાં આવે છે. દેશ-વિદેશના
વાચકોને પ્રતિભાવ જણાવવા વિનંતી.

આ માસની વિચારકણિકા

પ્રેમ સૌ પર,
વિશ્વાસ થોડા પર,
દ્વેષ કોઈ પ્રત્યે નહીં

(શેક્સપિયર)

વિ-વિદ્યાનગર ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન

જાન્યુઆરી ૨૦૧૬

વર્ષ: ૧૮ અંક: ૧

સળંગ અંક: ૫૩૧

ISSN 0976-9609-V Vidyaganagar

• • •

નરસ્ય આભરણં રૂપમ્ રુપસ્ય આભરણં ગુણમ્ ।

ગુણસ્ય આભરણં જ્ઞાનમ્ જ્ઞાનસ્ય આભરણં ક્ષમા ॥

મનુષ્યની શોભા એનું રૂપ છે, રૂપની શોભા એના ગુણમાં રહેલી છે. ગુણની શોભા એના જ્ઞાનમાં રહેલી છે અને જ્ઞાનનું આભૂષણ ક્ષમા છે. (સંકલિત)

• • •

॥ અધ્યક્ષસ્થાનેથી ॥ આયુર્વેદમાં ગાયનું મહત્ત્વ

• ડૉ.સી.એલ.પટેલ/ 3

॥ પ્રાથમ્ય ॥ સ્વચ્છતા-ગરીબી-સ્વાસ્થ્ય-શિક્ષણ-સંસ્કાર

• જયોતિન્ પટેલ / 5

॥ સંસ્કૃતિ ॥ કમાલ-વાણી કબીરની • જયોતિન્ પટેલ / 7

॥ આપણો વૈભવ અને વારસો (પદ્ય વિભાગ) ॥

• ઉશનસૂ, ઉમાશંકર જોશી, જયન્ત પાઠક,
રાજેન્દ્ર શાહ / 8

॥ આપણો વૈભવ અને વારસો (ગદ્ય વિભાગ) ॥ 'મહાભારત'માં માનવતા

• ઉમાશંકર જોશી / 9

॥ નવાં કાવ્યો ॥ • નરેશ સોલંકી, રાકેશ હાંસલિયા,

ગૌતમ વકાણી, ભરત વિઝુડા / 11

॥ લઘુકથા ॥ હુડહુડ • મનીષ રાજયગુરુ / 12

॥ સમીક્ષા ॥ ઉત્કૃષ્ટ વૈચારિક પ્રતિબદ્ધતા કા દસ્તાવેજ: 'મેરે વિચાર'

• ખન્નાપ્રસાદ અમીન / 15

॥ અભ્યાસ ॥ વૃદ્ધ વિસામો • શ્વેતાબેન શરદકુમાર ચૌહાણ / 18

॥ આરોગ્ય ॥ આયુર્વેદ દવામાં પંચગવ્ય અને ગૌમૂત્ર

• એમ.કે. સરદેશપાંડે / 20

॥ જ્ઞાન-વિજ્ઞાન ॥ Next Generation sequencing technique in elucidating plant-microbe interactions

• Yachna Jha / 23

॥ અહેવાલ ॥ સમન્વય ગોષ્ઠિનું અમૃત પર્વ • અજય પાઠક / 27

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥ / 29

આયુર્વેદમાં ગાયનું મહત્ત્વ

ડૉ.સી.એલ.પટેલ

હિન્દુ ધર્મમાં માનનાર માટે ગાયની ધાર્મિક પ્રાણીમાં ગણના થાય છે. પૌરાણિક સમયથી સનાતન હિન્દુ ધર્મમાં ગાયની પૂજા થાય છે અને તે એક પવિત્ર પ્રાણી તરીકે ગણના પ્રાપ્ત કરી બીજા પ્રાણીઓ કરતાં વધુ ચાહના પ્રાપ્ત કરે છે. આમ તો દરેક પ્રાણીમાં સૃષ્ટિના સર્જનહારે જીવ મૂકેલ છે અને કોઈ પણ જીવહાનિ પાપ ગણાય છે. ગાય સામેથી આવતી હોય ત્યારે અને આગળ જતી હોય ત્યારે શુભ શુકન ગણાય છે.

હિન્દુ સનાતન ધર્મમાં ગાયને ગાયમાતાનું બિરુદ આપવામાં આવેલ છે અને આયુર્વેદમાં ગાયને માનવજાત માટે ખૂબ ઉપયોગી પ્રાણીની વ્યાખ્યામાં મૂકેલ છે. ગાયનું દૂધ, મૂત્ર અને ગોબર પણ ઘણાં બધાં રોગ ઉપર ઉપકારક સાબિત થયેલ છે.

કોઈ પણ હિન્દુ ગાય માટે એક આગવું મમત્વ રાખે છે અને બીજાઓને રાખવા માટે ગાયની ઉપયોગિતા બતાવી મમત્વ વધારે છે. હિન્દુ ધર્મના આગેવાનો અને સંપ્રદાયના આચાર્યો, મહંતો હિન્દુઓમાં આ જ્ઞાનનો ફેલાવો કરે છે છતાં વધુ કાળજીપૂર્વક જ્ઞાન સંવર્ધન કરશે તો સનાતન હિન્દુ ધર્મ માટે દરેક ગાયને પવિત્ર, પૂજનીય અને ઉપયોગી પ્રાણી ગણીને તેના ઉછેર અને જાળવણી માટે વધુ કાળજી લેશે.

આવી જ રીતે જ્યારે ગાય માટે આપણે જો હિન્દુ ધર્મનું પવિત્ર પ્રાણી ગણતા હોઈએ અને તેને પૂજનીય ગણતા હોય તેવા સમાજ માટે ગૌમાંસ ઉપર પ્રતિબંધ મૂકાય તે આવકારદાયક છે પરંતુ તે સાથે ગાયોનો સારી રીતે ઉછેર થાય અને તેની જાળવણી સારી રીતે કરી શકાય તેવું ખાસ આયોજન થાય તે જરૂરી છે, તેમ હું માનું છું. ગાય ભૂખે મરે અને રોજ મરતી જોવી તે પણ હિંસા છે. આ માટે હિન્દુ ધર્મના અનુયાયીઓએ ખાસ ચિંતા રાખવી જોઈએ. ધાર્મિક સંસ્થાઓ અને સુખી પરિવારોએ ઘરડી વસૂકી ગયેલ ગાયો અને ખોડખાંપણવાળી ગાયો માટે ફરીને પાંજરાપોળ ઊભા કરવા જોઈએ. સરકારે આર્થિક પછાત લોકો માટે સબસીડીવાળું અનાજ આપવાનું શરૂ કર્યું છે તે મુજબ પાંજરાપોળ માટે અને આર્થિક રીતે પછાત લોકો માટે સબસીડીવાળું ઘાસ પૂરું પાડવું જોઈએ તેવું મારું માનવું છે. અમૂલ તરફથી ગાયોને તંદુરસ્ત રાખવા માટે ખાસ ખોરાક તૈયાર કરવા માટે કપડવંજ નજીક એક પ્લાન્ટ શરૂ થઈ રહ્યો છે. આવા પ્લાન્ટ સારાયે દેશમાં દૂધની ડેરી સાથે

થાય અને ગાયોને પાળનાર જરૂરતમંદોને સબસીડાઈઝડ રેઈટથી આવો ખોરાક પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું આયોજન જરૂરી છે.

ધાર્મિક ટ્રસ્ટો અને સુખી પરિવારોએ કેટલાય પાંજરાપોળ ઊભાં કર્યા હતાં જ્યાં ખોડખાંપણ અને દૂધ નહીં આપતી ગાયોને રાખી તેમને સારી રીતે સાચવવામાં આવતી. હાલ ધંધાદારી લોકો અને સરકારે આવા સ્થાનોમાં મોટા મકાનોની ઈમારતો ઊભી કરી દીધી છે અને ઘરવિહોણાને મકાનો બાંધી આપેલ છે. આમ પાંજરાપોળ વિના દૂધ નહીં આપનાર અને ખોડખાંપણવાળી ગાયોની હાલત દયાજનક બની રહે છે.

હિન્દુઓની ગાય માટે જે લાગણી છે તે માટે લોકોમાં પ્રેમથી આ માન્યતાને બળ મળે તે માટે પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ. ધર્મનિરપેક્ષ દેશમાં બધા ધર્મોએ એકબીજાના ધર્મ માટે આદર કેળવવાનો રહે. ધર્મપ્રચારકો અને સંતો, ઓલિયા અને પાદરી લોકોએ આ માટે ખૂબ જાગૃતિ કેળવી બધા સહિષ્ણુતા દાખવે તે માટે જ્ઞાન આપવું જોઈએ. ઈશ્વર-અલ્લાહ એક ગણનાર સૌ સહિષ્ણુ બને. પવિત્ર જીસસ ક્રીસ્ટને સ્તંભ ઉપર જ્યારે જડી દીધા હતા તે દિવસ બાદ ફરીને ઈસુ જીવિત થયા ત્યાં સુધીના સમયમાં ખ્રિસ્તી લોકો પણ માંસ ખાતા નથી. ઈસુ ખ્રિસ્તે જે લોહી વહેવડાવ્યું તેની યાદ તાજી રહે આ તેનો હેતુ છે. જૈનો તો કોઈપણ જીવહિંસાની વિરુદ્ધ છે. અમે નાના હતા ત્યારે અનુભવ્યું છે કે ખેડૂતને ત્યાં ગાય કે બળદ ઘરડો થાય અને મરણ પામે ત્યાં સુધી તેની કાળજી લેવાતી. મરણ પામે ત્યારે તેને ખેતરના ખૂણે ખાડો કરી તેમાં મરેલ પ્રાણીની ઉપર મીઠાનો થર કરીને દાબવામાં આવતું.

બીજા ધર્મના લોકોને ગાયની જનસમુદાય માટે વિશિષ્ટતા સમજાવી શકાય. ગાય લોકો માટે તંદુરસ્તી બક્ષતું દૂધ આપે છે. દૂધની બનાવટો ઉપરાંત તેના દૂધ, મૂત્ર અને ગોબરમાંથી ઘણી ઔષધીઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ખેડૂતને ખેતી માટે બળદની ઓલાદ મળે છે. આયુર્વેદમાં ગાયની ઉપયોગિતા, તેના દૂધ, મૂત્ર અને ગોબરના ઉપયોગથી રોગ ઉપર કેવી ઉપકારક અસર થાય છે તે વિશે આયુર્વેદમાં ઘણી સારી માહિતી છે જે હરકોઈને ઉપકારક સાબિત થયેલ હોઈ બધા ધર્મના લોકો ગાયની ઉપયોગિતા સમજી શકે તે માટેના પ્રયાસ થાય તો બધા ધર્મના લોકોને ગાયની ઉપયોગિતા સમજાશે અને ગાય માટે ખાસ આદર પ્રાપ્ત થશે. પરદેશોમાં જરસી, ઓસ્ટ્રેલિયન ગાયોનો ઉછેર થાય છે. બ્રાઝિલમાં તો ગુજરાતની ગીરની ગાય વધુ ઉછેરાય છે.

અહીંથી આખલા પણ બ્રાઝિલ સંવર્ધન માટે લઈ જાય છે. આમ દેશમાં પણ વધુ દૂધ આપતી અને તંદુરસ્ત એવી ગીર ગાયોનો ઉછેર થાય અને ગમે તે ઓલાદની ગાયોનું સંવર્ધન ન થાય તે આજની માંગ છે. સરકારશ્રી આ માટે આયોજન કરે તે જરૂરી છે.

स्वच्छता-गरीबी-स्वास्थ्य-शिक्षण-संस्कार

ज्योतीन् पटेल

आजकाल स्वच्छता जुंभेश अने अने लगती यर्था योरे ने थौटे थती जेवा मणे छे. आवा मडत्वपूर्व मुद्दा अंगे जे रीते यर्था अने आयोजन थवां जेठंअे अेम थवाने भदले केटलाक वांकटेभा लोको अने मज्जकनो मुद्दो बनावे छे त्यारे मनमां भणतरा थाय छे, अने मनमां प्रश्न ठिठे छे के आपणे क्यारे जवाभदार नागरिको तरीके वर्तता थईशुं? कोठपण स्वस्थ समाज माटे प्राथमिकता आपवानी छेय तो प्रथम कमे सौ माटे सुलभ, सस्ती अने संपूर्ण स्वास्थ्य सगवड छोवी घटे. स्वस्थ शरीरमां ज स्वस्थ टिमाग वसी शके अे छिसाभे पण समाजना सम्यक स्वास्थ्यनी पूरती काण्ण लेवी ज पडे. स्वस्थ समाजनी पूर्वशरत स्वच्छता छे. ज्यां सुधी आपणां गाम-शहरे-क्सभा स्वच्छ नही छेय त्यां सुधी आपणे अनेक समस्याओ सामे ङ्जूमवुं पडशे. घणा लोको आ समस्याने गरीबी साथे सांकणे छे. मने लागे छेके, आम करवुं अे गरीबोनी मशकरी करवा बराबर छे. वेपार उद्योग यलाववामां जेमनो सिंढङ्गणो छे अेवी 'ब्लु-कॉलर' मानव-शक्ति पूरी पाडता आ समाजने आपणे शहरोमां तेडावीअे छीअे तो भरा पण अेमना रडेवानी सगवड ठिळी करवानी जवाभदारीमांथी छाय ठिया करी देवानी आपणी वृत्ति प्रवृत्तिना कारणे नवी नवी गुंपडपट्टीओनुं निर्मांण थतुं रडे छे, अने ज्यां सुधी आ बाभते सडिष्णुतापूर्वक विचार करवामां नही आवे त्यां सुधी अेनो कम यात्या ज करशे. आवी वसाहतोमां गंदा पाणीना निकालनी, पायभानानी अने रोजिंदा सफाईकामनी कोठ सुविधा छोती नथी. मज्जबूरीथी अेवा असह्य वातावरणमां रडेता गरीब रडीशो धीरे धीरे गंदकीनी आदतवाणा थई ज्ञय छे. राष्ट्रना उत्पादनो जेमना विना शक्य नथी अेमनी आवी कूर अवहेलना अने दुईशा केम याले? गंदकीनी पाछण पाछण अनेकविध रोगनां पगरण मंडाय छे. आम गरीब आवासोनी अवगणनाने कारणे आरोग्य अंगे थता भर्त्यनी केटली मोटी डिंमत यूकवानी थाय छे अेनुं गणित मांडवामां आपणे ठिण्ण ठितरीअे छीअे. ज्हाडेर आरोग्य पाछणना भर्त्यनी वात जवा दईअे तो पण देशना मानवधननी कार्यक्षमतामां केटलो मोटो घटाडो थाय छे अेनी पण गणतरी करवानुं आपणे यूकी जईअे छीअे.

जे पूरी निष्ठाथी पायानी सुविधाओनुं योग्य अने लांबा समयनुं आयोजन करवामां आवे तो गरीबी, स्वच्छता अने आरोग्य अेम त्रण्येय बाभते प्रगति साधी शकय.

गंदकी माटे शिक्षणना अभावने पण आपणे जवाभदार गण्णीअे छीअे. केटलाक अंशे अे सायुं छोठ शके, पण मारे मत अे अर्धसत्य छे. जे इक्त ने इक्त शिक्षणनो अभाव ज अेना माटे जवाभदार छेय तो आपणे शिक्षणनी परिभाषा अंगे ज इेरविचार करवो रह्यो. अक्षरज्ञान थकी ठियांमां ठियां डिरी धरावता माणसने तमे शिक्षणनी साथी परिभाषामां छंमेश माटे शिक्षितनी श्रेणीमां मूकी ना शको. केम के, जे शिक्षक नवी पेढीने तैयार करवा सर्ज्यो छेय अे पाननी/तमाडुनी पियकारीथी संस्थाना परिसरने कई रीते गंदु करी शके? सरकारी क्येरीओमां भेसता अक्षरज्ञानधारी अधिकारीनी भारीओ शा माटे कथ्यई रंगे चितरायेली छेय? शा कारणे अदालतोना परिसरमां वोशडम गंदकीथी भदभदता छेय? नवी नवी आलिशान सोसायटीनी अंदर द्वाभल थाव तो तमने कयांय गंदकी जेवा नडि मणे, परंतु जेवा अेनी भदार नीकणो के रोडनी बाजुमां अे ज सोसायटीना रडीशोअे पेदा करेलो क्यरो वेरविभेर जेवा मणशे. सोसायटीना लोको गरीब तो नथी ज, अने मोटा भागे सारुं अेवुं त्मणतर भेणवेला तो छेय छे ज, तोय आम केम अे सवाल आपणने केम नथी ठिळतो अे ज नवाईनी वात छे अने गंदकीनो आभो टोपलो पेला गरीब, अक्षरज्ञानथी वंचित उपर ज ढोणी देवानी आ तो केवी मानसिकता ! भरी भाटले भोड अने भोड जे छेय तो अे आपणा संस्कारनी छे. अक्षरज्ञान संस्कार थिंधी शके सीथी ना शके. स्वच्छतानी शरुआत स्वथी थवी जरूरी छे. घरमां के ज्हाडेर स्थणोअे वोशडम वापरती वभते आसपास छांटा ना ठिडे अेनी आपणांमांथी केटला काण्ण लईअे छीअे, अने जे संजोगवशात् अेम थई गयुं छेय तो अे साई करवानी आपणी जवाभदारी भरी के नही? नाह्या पछी बाथडम केटला लोको (पास तो पुरुषो) साई करता हशे? जम्या पछी अंठा वासण वीछणीने वोशयार्डमां केटला जण मूकता हशे? काममां मदद करवा राभेल व्यक्तिने आपणा अंठवाडनी सूग यडती हशे के केम अेनो प्याल केम ना करीअे? पोताना घरनो क्यरो तो साई करीअे छीअे, पण अेनो निकाल करवामां केटली सावधानी राभीअे छीअे अे पण अेटलुं ज मडत्वनुं छे. आपणुं गाम-नगर सुंदर अने रडेवा लायक बने अे माटे स्थानिक स्वराजनी संस्थाअे क्यराना निकाल माटे करेली व्यवस्थांमां आपणो सडयोग

હોવો જ જોઈએ.

આપણા પૂર્વ રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. કલામ સાહેબે એક દીક્ષાંત પ્રવચનમાં આ બાબતે વિસ્તૃત છણાવટ કરતાં જણાવ્યું હતું કે, આપણા માણસો સિંગાપોર કે પરદેશ જાય છે ત્યારે ક્યાંય ગંદકી કરતા નથી, પણ જેવા ભારતના કોઈ એરપોર્ટ પર પગ મૂકે છે કે તરત કચરો ફેંકતાં શરમાતા નથી. મને એક વાત યાદ આવે છે. કોલેજની એક કન્યા મને મળી અને પ્રેમથી ચોકલેટ આપતાં એના જન્મદિવસની શુભેચ્છા માટે પાયલાગણ કર્યું. મેં એને શુભેચ્છા આપી અને એણે આપેલી ચોકલેટ એને પાછી આપી. એણે ચોકલેટનું રેપર ખોલીને રસ્તા ઉપર ફેંક્યું. મેં નીચા નમી એ ઉઠાવી લઈ મારા ખિસ્સામાં મૂકતાં એને પૂછ્યું, 'બેન, આમ કચરો કરવાનું કેટલું યોગ્ય ગણાય? જવાબ હતો, 'ઈન્ડિયા છે ને!' બસ આ જ તો મોટો વાંધો છે, આપણા અક્ષરજ્ઞાન અને સંસ્કાર વચ્ચેની મસમોટી ખાઈનો. બદલવાની જરૂર છે માનસિકતાને.

(“અવિચલ”, શાસ્ત્રી માર્ગ, બાકરોલ રોડ, વલ્લભ વિદ્યાનગર,
૩૮૮૧૨૦ મો: ૯૮૨૫૨૯૫૮૩૨)

હું કોઈપણ ઔદ્યોગિક સામ્રાજ્યનો પાયો છું.

હું કોઈપણ સમૃદ્ધિનું હાર્દ છું.

હું સફળતાની સર્જક છું.

હું જીવનને સ્વાદિષ્ટ બનાવનાર લવણ છું.

હું સદનસીબનું રહસ્ય છું.

હું યુવાનોની પ્રેરણા છું.

જે મને ચાહે છે તેને મળે છે

મારા અંત:કરણપૂર્વકના આશીર્વાદ.

મારી ચાહનાથી જીવન બને

સફળ, સાર્થક અને મધુરું.

હું છું નાનામાં નાની બચતમાં,

હું છું મોટામાં મોટા રોકાણોમાં.

હું છું કોઈપણ પ્રગતિની ઘોતક

હું છું-

સાથી દિશામાં કરેલી મહેનત.

(‘સમન્વય’ માંથી સાભાર)

॥ શ્રદ્ધાંજલિ ॥

પ્રા. સુધીર મુખરજી

મૂળ બંગાળી છતાં વલ્લભ વિદ્યાનગરમાં સ્થાયી થઈને સવાયા ગુજરાતી તરીકે અધ્યાપન, લેખન અને સંશોધનક્ષેત્રે બહુમૂલ્ય યોગદાન કરનાર પ્રા. સુધીર મુખરજીનું ૭૪ વર્ષની વયે નિધન થતાં ચારુતર વિદ્યામંડળ પરિવારે એક બહુમુખી પ્રતિભા અને અંતરંગ સ્વજન ગુમાવ્યાની અનુભૂતિ સાથે ચારુતર વિદ્યામંડળના અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ. પટેલે સદ્ગતને ભાવભીની અંજલિ અર્પી હતી. સદ્ગત સીવીએમના મુખપત્ર વિ-વિદ્યાનગરના સંપાદક મંડળમાં રહ્યા અને એના લોકપ્રિય લેખક પણ હતા.

૧૫ મે ૧૯૪૧ના રોજ જન્મેલા પ્રા.મુખરજીએ ૬ નવેમ્બર ૨૦૧૫ના રોજ અંતિમ શ્વાસ લીધો. આગ્રા અને લખનઉ યુનિવર્સિટીમાં અધ્યયન કરનાર પ્રા. મુખરજી સીવીએમ સંચાલિત નલિની-અરવિંદ આર્ટ્સ કોલેજમાં માનસશાસ્ત્રના અધ્યાપક રહ્યા અને સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીના માનસશાસ્ત્ર વિભાગના અધ્યક્ષ તરીકે, યુનિવર્સિટી (ઈગ્નૂ)ના વલ્લભ વિદ્યાનગર કેન્દ્રના સંયોજક પણ હતા. વલ્લભ વિદ્યાનગરના ઈતિહાસના અભ્યાસી પ્રા. મુખરજીએ નવી પેઢીને આઘસ્થાપક ભાઈકાકાથી વર્તમાન અધ્યક્ષ ડૉ.સી.એલ. પટેલ સુધીના ઘટનાક્રમથી પોતાનાં વ્યાખ્યાનોથી પરિચિત કરાવવાનું બહુમૂલ્ય યોગદાન કર્યું છે. વિ-વિદ્યાનગરમાં એમની કટારમાં તેઓ ફાંકડું ગુજરાતી લખતા એટલું જ નહીં, ગુજરાતીના નવા શબ્દો પણ રચતા હતા.

મસુરીની લાલબહાદુર શાસ્ત્રી નેશનલ એકેડેમી ઓફ એડમિનિસ્ટ્રેશનના મુલાકાતી અધ્યાપક રહ્યા હોવા છતાં જીવનના અંતિમ શ્વાસ લગી એ વલ્લભ વિદ્યાનગર અને ચારુતર વિદ્યામંડળને સમર્પિત રહ્યા હતા. સીવીએમ અને વિ-વિદ્યાનગર પરિવાર સદ્ગતને અંજલિ અર્પે છે.

कमाल-वाणी कबीरनी

(गुजराती अवतार: ज्योतीन् पटेल)

१

कबीर सुता क्या करे, जागी न जपे मुरारी;
एक दिन तू भी सोवेगा, लम्बे पाँव पसारी
जगतों तें ना प्रभु भज्यो, उँधतो शुं भजवानो;
ताणीने तुं सोड लांभी ऐक दिन उँधी जवानो.

२

आछे-पाछे दिन पाछे गए हरी से किया न हेत,
अब पछताए होत क्या, चिडिया चुग गई खेत ।
वित्या द्विवसो सारा ने नरसा, ना करी प्रभुने प्रीत;
यकलां भेतर यणी गयां पछी परतावो शा कामनो.

३

साधु भूखा भाव का, धन का भूखा नाहिं;
धन का भूखा जी फिरै, सो तो साधु नाहिं ।
संत भूख्या छे प्रेमना, धननी भूख ना कोँ,
भूख धननी डोय डैये तो संत कटी ना डोय.

४.

जैसा भोजन खाइये, तैसा ही मन होय;
जैसा पानी पीजिये, तैसी वाणी होय ।
जेवुं अन्न आरोगीअे अदूल अेवुं मन थाय;
डोय पाणीना गुण जेवां वाणी अेवी ओलाय.

५

कुटिल वचन सबतें बुरा, जारि करै सब छार;
साधु वचन जल रूप है, बरसै अमृत धार ।
कटु वचन भूंडां सदा, वमन जेर समान,
संत-वचन जण जेवां, वरसे अमृत समान.

६.

आशा तजि माया तजै, मोह तजै अरू मान;
हरष शोक निन्दा तजै, कहै कबीर सन्त जान ।
कडे कबीर छूटी माया-ईश्या, छूट्यां मोड ने मान,
करे ना लर्ष-शोक त्यजे निंदा, संत साथो अे मान.

चलती चक्की देखकर दिया कबीरा रोए;
दुई पाटन के बीचमें साबुत बचा ना कोई
इरती घंटी जेँने कबीरने आवे रोवुं.
बे पैडानी वख्ये कोँ बखी ना पाम्युं.

८.

जैसे तिल में तेल है ज्यां चकमक में आग;
तेरा साईं तुज में है तू जाग सके तो जाग ।
तेल छुपायुं तल महीं, यकमकमां छे आग,
तारे राम तारी महीं छे, जग्री शके तो जग.

९.

कबीर मन निर्मल भया जैसे गंगा नीर;
पाछे पाछे हरि फिरे कहत कबीर कबीर ।
कबीर मन तव तशुं निर्मल गंगानीर समान,
कबीर कबीर पोकारतो हरि तारी पछवाड.

१०.

गुरु धोबी सिख कपड़ा साबू सिरजनहार;
सुरति सिला पर धोइये निकसे ज्योति अपार ।
गुरु धोबी, ज्ञान कपडुं ने साबु जगनो नाथ,
धो मन तारुं पथरे तो नीपजे अनंत प्रकाश.

११.

जीवत समझे जीवत बूझे जीवत ही करो आस;
जीवत करम फांस न काटी मुए मुक्ति की आस ।
जवतां जे ने जवतां समज, जवतां ज बांधतुं आशा,
करम-पोटलां ना छूट्यां जवते, पछी मुक्तिनी शी आशा.

१२.

अकथ कहानी प्रेम की कछु कही न जाय;
गूंगे केरी सरकरा बैठे मुस्काय ।
गजब कडाशी प्रेमनी छे, शब्दे ना बंधाय,
साकर-स्वाढ गूंगा तणो स्मित थकी परभाय.

(“अविचल”, शास्त्री मार्ग, बाकरोल रोड, वल्लभ विद्यानगर,
उ००१२० मो: ८८२५२८५८३२)

ઉશનસુ

જે કાળ શા પ્હોળાઈને પથરાયલા પોતે હતા!
તે સમેટાઈ હવે 'ક્ષણ'! બે મિનિટનું મૌન!
જે કાળ કેરો સાંઢ શુંગેથી ગ્રહી હાંકી ગયા,
તે આટલે વર્ષે હવે ખુદ બે મિનિટનું મૌન!
એ કેટલી મોટી હતી ઘટના ઘટી ઈતિહાસમાં,
એ સ્વયં ઈતિહાસ-પાને બે મિનિટનું મૌન!
એ પ્હાડના જેવું ઊચું, અંજાણું પ્હોળું પ્રાણી કો,
તે સોયના નાંકેથી સરકે! બે મિનિટનું મૌન !
કાળમાં ભરતી ચઢી કેવી હતી, ત્યારે અહો!
તે ઓટમાં ઓટાઈ થૈ લ્યો, બે મિનિટનું મૌન!
તે ત્રીસમી આજે હતી, અગ્યાર વાગ્યાનો સમય
ક્યારે ગયો વીતી, ન યાદે, બે મિનિટનું મૌન!
તે પછી તો કાળમોજાં કેટલાં ઉપરા'પરી
બે મિનિટ ગુજાર્યા ઉપર લ્યો, બે મિનિટનું મૌન !

ભારત

ઉમાશંકર જોશી

ભારત નહિ નહિ વિનધ્ય હિમાલય,
ભારત ઉગ્રત નરવર;
ભારત નહિ ગંગા, નહિ યમુના,
ભારત સંસ્કૃતિનિર્ઝર.
ભારત નહિ વન, નહિ ગિરગહ્વર,
ભારત આત્મની આરત;
ભારત તપ્ત ગગન કે રણ નહિ,
જીવન ધૂપ જ ભારત.
ભારત તે રતનાગર રિદ્ધિ ન,
ભારત સંતતિરત્ન;
ભારત ષડ્ઋતુ ચક્ર ન, ભારત
અવિરત પૌરુષયત્ન.
ભારત ના લખચોરસ કોશો
વિસ્તરતી જડ ભૂમિ,
ભારત મૃદુ માટીથી ઘડ્યા ભડ.
વીર પ્રાણની ઊર્મિ.
ભારત એકાકી અવધૂત ન,
કે ચિરનિરુદ્ધ કારા;
ભારત જગની જમાત વચ્ચે
મનુકુલ મનની ધારા

કવિતા મોકલવાનું કહેણ મળ્યું,
આભાર, મોકલીશ-

પણ... આ જુઓને:

કેટલીક કવિતા કાગળ બહાર
નીકળી જાય છે.

કેટલીક તરડાયેલી ટાંકમાં
અટકી જાય છે.

ને કેટલીક સુકાયેલી શાઈમાં
થીજ જાય છે

એનું શું કરવું!

એટલે હમણાં તો હું

કવિતા સમાય એવડા કાગળની

શોધમાં છું

તરડાય નહીં એવી ટાંકની

શોધમાં છું

સુકાય નહીં એવી શાઈની

શોધમાં છું.

આંસુ

રાજેન્દ્ર શાહ

આંસુ આ નહિ, રે
મારું ગળતું ગુમાન:
હે જી ઝરણું નાનું ને આડા પલળે પાખાણ...
સૂકાં રે વેરા ને ફણગો ફૂટિયો
રુખડાં ગગને ઘેરાય;
તડકો ચાંદરણું થઈ ઝુકિયો
જે ઝુલવંત છાંય;
હે જી મૂંગાને મુખે શાં પળપળ છલકંત ગાન!
ટહુકો શમે ને એની લહેરખી
નભની પાળ્યુંએ રેલાય;
વળતું આવીને કાંઈ રે' અડી
કાળે કાળજું ને કાય;
હે જી માંદલે તે સુખ એની માણું ઓળખાણ...

આપણો વૈભવ અને વારસો (ગદ્ય વિભાગ)

‘મહાભારત’માં માનવતા

ઉમાશંકર જોશી

કેટલાંક ગ્રંથો દરેક જમાનાના પરામર્શના અધિકારી છે. ‘મહાભારત’ એક એવો ગ્રંથમણિ છે.

હિંદમાં હિમાલય જેમ જૂનો લાગવાનો નથી, તેમ ‘મહાભારત’ પણ કદી જૂનું લાગવાનું નથી, યુગેયુગે નવીનતાભર્યું જ રહેવાનું છે. હિંદમાં જન્મેલાને મન હિમાલયનું આકર્ષણ જિંદગીભર રહેવાનું માણસના વ્યક્તિત્વના ખૂણેખૂણાને ચેતનના પ્રકાશથી ભરી દેવાની વિરાટ પ્રકૃતિદૃશ્યોમાં અનોખી શક્તિ હોય છે. પ્રકૃતિના અનુસરણમાં માણસે સંસ્કૃતિને રચતી કલાઓને યોજી. હિંદની શબ્દકલાએ બરોબર હિમાલયની સામે ગૌરવભેર ઊભી રહી શકે એવા ‘મહાભારત’ની રચના કરી છે.

‘મહાભારત’ને માત્ર મહાકાવ્યનું નામ આપ્યાથી એનો યથાર્થ ખ્યાલ આપી શકાશે નહિ. એને ‘વિરાટ કાવ્ય’ કહેવામાં આવે એ જ બરોબર છે. હિમાલય જેમ એકાદ છૂટાછવાયા મહાશિખરવાળો ગિરિ નથી પણ ગિરિઓની હારમાળા છે, તેમ ‘મહાભારત’ પણ જાણે કે મહાકાવ્યોનો સમૂહ ન હોય ચિરંતન માનવભાવોની અમર પ્રતિમાઓ સમાં એનાં પાત્રો કાંચનજંઘા, ધવલગિરિ અને ગૌરીશંકરનાં શિખરોની જેમ ત્રિકાલની પલાંઠીએ બેઠાં છે.

‘મહાભારત’ની મૂળ કથા અને આખ્યાનો-ઉપાખ્યાનોને ઉદરંભર પુરાણીઓએ છાશમાં પાણી નાખ્યે જ રાખીને સાવ સસ્તાં અને નમાલાં બનાવી દીધાં હતાં. પણ હિમાલયના જળભંડારે જેમ હિંદુસ્તાનના સારા એવા ભાગને લીલી વાડી જેવો બનાવ્યો છે, તેમ ‘મહાભારત’ના રસપ્રવાહને બળે હિંદના સાહિત્યની લીલી કુંજો રચાઈ છે, એનું ભાન વધતી જતી કેળવણીની સાથે સાથે વધતું ગયું અને ‘મહાભારત’નું નવી રીતે મૂલ્યાંકન થવા માંડ્યું.

ભાગ્યે જ એવો કોઈ હશે જેને ‘મહાભારત’ની મુખ્ય ઘટનાઓનો પરિચય ન હોય. દ્રૌપદી, ગાંધારી, કુંતી અને ઉત્તરા તથા ભીષ્મ, કૃષ્ણ, યુધિષ્ઠિર, કર્ણ, અર્જુન, અભિમન્યુ અને વિદુરનાં નામ સંભારી સંભારીને આ દેશનાં સ્ત્રીપુરુષો જીવનની તડકીછાંચડીમાં ટકી રહેવાનું આંતરિક બળ મેળવતાં રહ્યાં છે.

આપણે ત્યાં ‘મહાભારત’ને ગુજરાતીમાં ઉતારવાના પ્રયત્નો થયા છે. છતાં ‘મહાભારત’નું સમશ્લોકી ગુજરાતી ભાષાંતર આપણને ક્યારે મળશે?

કંઈ નહિ તો, કથાના અનિવાર્ય સળંગ ભાગનો અનુવાદ થાય તો પણ સંસ્કૃત ન જાણનારને મૂળની ભવ્યતા ને તેજનું સહેજે ભાન થાય.

‘મહાભારત’ના મૂળ કવિ કૃષ્ણ દ્વૈપાયન ગણાય છે. ‘વેદો’ની એમણે ગોઠવણી (વ્યાસ) કરી, એ ઉપરથી એ ‘વ્યાસ’નામે પ્રખ્યાત છે. વ્યાસ મહાપંડિત હશે, જ્ઞાની, ઋષિ, ચિંતક, ગમે તે હશે, પણ મુખ્યત્વે તો એ એક કવિ છે. ‘મહાભારત’માં ડગલે ને પગલે દેખાય છે કે એક ખૂણે પડ્યા પડ્યા તત્ત્વચિંતન કર્યે જનાર ઋષિ માત્ર એ નથી, તેમ નથી જડ જ્ઞાની કે નથી બોધ આપવાને તલપાપડ કોઈ ગુરુ વ્યાસ તો છે માનવજાતના સામાન્ય ગુણદોષ, ક્ષુલ્લક હર્ષશોક, પરસ્પર વેરઝેર-દરેક વસ્તુ પ્રત્યે પરમ સહાનુકંપાથી જોનાર કવિ.

એ મહાકવિના હૃદયમાં સૌ કોઈને માટે જગ્યા છે. ધર્મનિષ્ઠ યુધિષ્ઠિરને માટે જ વ્યાસનું હૃદય ખીલી ઉઠે છે, એમ નહિ. અભિમાની દુર્યોધન માટે પણ એ હૃદયમાં અવકાશ છે. આ દૃષ્ટિએ, માનવતાની દૃષ્ટિએ, જોતાં મહાભારત યુદ્ધમાં સંડોવાયેલા મહાપુરુષોમાં શ્રીકૃષ્ણની સરખામણીમાં પણ વ્યાસના હૃદયની વિશાળતા આગળ તરી આવે છે. શ્રીકૃષ્ણના હૃદયમાં પાંડવો માટે અને ભીષ્મ, દ્રોણ, દુપદ માટે જ જગ્યા છે. ભીષ્મના હૃદયમાં કર્ણ જેવા માટે તલપૂર જગ્યા નથી. દ્રોણને દુપદ ડંખે છે. કુરુક્ષેત્રની રણભૂમિ પર ભેગા થયેલા અઢારે અઢાર અઠૌહિણી સૈન્યમાંના કોઈ પણ વીરનરને આત્મીય ગણનાર, વિધાતા, સિવાય, કોઈ હોય તો તે માત્ર એક વ્યાસ જ છે. વ્યાસ સૌ કોઈના મિત્ર છે. સૌ કોઈના હર્ષશોક સાથે એમનું હૃદય કોઈ સૂક્ષ્મ તંતુથી જોડાયેલું છે. કૌરવોને પાંડવોના કે પાંડવોને કૌરવના ક્ષયથી વિજય મળવાનો. વ્યાસને મન હવે વિજય કોઈ રહ્યો જ નથી. રહી છે માત્ર વેદના. આ માનવીમાત્ર પ્રત્યેની પરમ સહાનુકંપાનાં, અગાધ કારુણ્યનાં દર્શન વ્યાસે એ યુદ્ધના આલેખેલા ઈતિહાસમાં, એટલે કે ‘મહાભારત’ કાવ્યમાં, વારંવાર થાય છે.

‘મહાભારત’માં કવિ કૌરવોના પક્ષમાં આપણી લાગણી જગાડે છે તે માટે આપણે એને છૂટે હાથે અભિનંદન આપવાં જોઈએ. પાંડવોની સામે મુડદાલ લડવૈયા હોય, ધર્મની સામે નિર્ભેળ અધર્મ જ હોય, તો એવી લડાઈનો ઈતિહાસ જાણવામાં આપણને રસેય શો હોય? શું જીવનમાં, શું કલામાં, સોએ સો ટકા સાધુચરિત કે સોએ સો ટકા

દુષ્ટાત્મા કોઈ છે જ નહિ, અર્જુન સામે કર્ણ, કૃષ્ણ સામે ભીષ્મ, ભીમ સામે દુર્યોધન, એવી સરખે સરખી જોડી ન હોત, તો 'મહાભારત' લાખ શ્લોકને બદલે સાત શ્લોકમાં જ સમેટી લેવું પડત. વળી, પાંડવોની સામેના પ્રતિપક્ષીઓ મોટા હોય તો તેમને જીતવામાં પણ કંઈ સાર ગણાય. પ્રતિપક્ષી-કૌરવો પ્રત્યે સમભાવની લાગણી જન્માવવાથી કવિ કાવ્યને અનેકગણું વાસ્તવિક બનાવે છે. દુર્યોધનને અથથી ઈતિ સુધી પાપને જ વળગી રહેલો બતાવવામાં તો ભારે અસ્વાભાવિકતાનું જ પ્રદર્શન થાય. એક તો, એવો માણસ સંભવી શકે નહિ, ને બીજું, એવો હોય તોયે કળામાં તો એવાં, નીતિની કળ યાંપવાથી અમુકતમુક સીધે રસ્તે ચાલ્યાં જતાં ઢીંગલાંને સ્થાન જ ન હોઈ શકે.

દુર્યોધનની પાપવૃત્તિ અને અભિમાનને બહુ કાળા રંગથી રંગવામાં આવેલ છે. છતાં, જે રીતે એક પછી એક મહાવીરો યુદ્ધમાં ખપે છે તોપણ પોતાનું ધૈર્ય એ સાચવી રાખે છે, અને તેમની ગેરહાજરીમાં હવે સંધિ કરીને પાંડવોને આપ્યો બટકું રોટલો ઓશિયાળા થઈને ખાવા કરતાં સ્વર્ગમાં ફરી સ્વજનોનો સંગમ સાધવા તૈયાર રહે છે, એ બધામાં એના સ્વભાવની ઉદાત્તાનાં સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે.

ભીમે અધર્મયુદ્ધથી ગદા વડે દુર્યોધનનો વધ કર્યો અને વિજયોન્માદમાં એના માથા પર પગ મૂક્યો. યુધિષ્ઠિર ભીમને વારે છે ને ગદ્ગદ કંઠે દુર્યોધનને આશ્વાસન આપે છે:

જોશું શી રીત વિધવા વધૂઓ શોકમગ્ન સૌ?
તું ખરે સુખિયો, રાજન સ્વર્ગે વાસ નકી તવ;
અમે નરકશું દુખ્ય ભોગવીશું ભયંકર.

પણ દુર્યોધનનો આત્મા રડતો નથી. મૃત્યુ વખતે પણ એના સ્વભાવમાં જે ઉદાત્તા દીપી ઊઠે છે એ આપણામાં એની પ્રત્યે માન, પ્રેમ વગેરે ભાવ જગાડે છે. છેવટે પોતાના અંત કરતાં કોઈનો પણ અંત વધારે સારો નહિ હોય, એમ દુર્યોધન ભારે ચિત્તસ્વાસ્થ્યથી બોલે છે.

'મહાભારત'માં માનવતાનું આમ આપણને અનેક વખત સુભગ દર્શન થાય છે. એને લીધે એનું કાવ્ય આપણા સમગ્ર ચિત્તતંત્રનો અજબ સહેલાઈથી કબજો મેળવી લે છે. મનુષ્યહૃદયના રાગાવેગોનું તાંડવ 'મહાભારતકાર' જેવું બહુ ઓછા જ કવિઓએ આલેખ્યું હશે, અને આલેખન વખતે એ જે સ્વાસ્થ્ય જાળવે છે એ તો અપૂર્વ જ છે. માનવીના મનોરાગોની ભીષણ રમણા હોમરે અને ગ્રીક નાટ્યકારોએ અસાધારણ નિરૂપી છે,

શેક્સપિયરે પણ અલૌકિક કૌશલ એના અંકનમાં ઠાલવ્યું છે, પણ 'મહાભારતકાર'ની એક વિશિષ્ટતા છે. મહાભારતકાર માત્ર માનવીના ચિત્તાવેગોની પ્રમત્ત તાંડવલીલા નિરૂપીને અળગા ખસી જતા નથી, પરમ સ્વાસ્થ્યપૂર્વક એ સકલ તત્ત્વોને સંયમમાં રાખે છે. ક્ષુલ્લક કે મહાન રાગદ્વેષ, સરલ કે કૃત્રિમ સુખદુખ, અનિવાર્ય અશ્રુ અને આપાતરમ્ય સ્મિત, બધાં તત્ત્વોને જીવનમાં અનિવાર્યપણે રહેલી ધર્મભાવનાથી એમણે રચ્યાં છે.

'મહાભારત'કારે પૂરતા તાટસ્થ્યથી માનવીના મનોભાવોની નૃત્યલીલા નિરૂપવાની સાથેસાથે, તે તે પાત્રોનાં જીવન સાથે અસામાન્ય તાદાત્મ્ય સાધીને પોતાની અગાધ માનવતાનું ઠેરઠેર સિંચન કરી એ નૃત્યલીલા સુસહ્ય બનાવી છે. અર્થવતી કરી છે.

માનવતા એટલે માત્ર માણસ પ્રત્યેની લાગણી કે માનવસુલભ ભાવ, એવા સંકુચિત અર્થથી આપણે 'મહાભારતકાર'ને અન્યાય કરીશું. માનવતા એટલે પરમ કારુણ્ય, સર્વભૂતાનુકમ્પા, જેનાં દર્શન યુધિષ્ઠિર પોતાની સાથેના કૂતરાને છોડીને એકલા સ્વર્ગમાં જવાની ના પાડે છે ત્યારે થાય છે. અને ખાંડવવન દહન વખતે ચાર ખિસકોલીઓ બચી જતી બતાવવામાં આવી છે, એ ઘટના પાછળ પણ બીજો કયો ભાવ છે?

(‘અરધીસદીની વાચનયાત્રા’માંથી સાભાર)

ઝંખનાઓ ન હોવી એટલે સંતોષી હોવું.

પણ સંતોષ એ સુખ નથી.

સુખ એટલે કંઈક ઝંખવું, એ માટે પ્રયત્ન કરવો અને એ ઓછુંવતું મેળવવું પણ ખરું.

ઈચ્છેલી વસ્તુ માટેના પ્રયત્નોમાંથી પ્રસન્નતા મળી રહે છે. ઈચ્છાથી નિર્માણ થતો શ્રમ એ વેઠ નથી, પણ રમત છે.

સફળતા આશા જન્માવે છે, આશા નવી ઝંખનાની પ્રેરક બને છે અને ઝંખના જિંદગીમાં રસ જગાવે છે. શ્રમનો આનંદ આપે છે.

એટલે તમારામાં શક્તિ છે એ દરમ્યાન, તમારી દુનિયાને નાનકડે ખૂણે, કંઈક કરવાની ઝંખના સેવો અને શ્રમ માટેની દૃઢતા રાખો.

આ જ છે સુખી જીવન તરફનો રાજ માર્ગ.

(‘સમન્વય’માંથી સાભાર)

धरपत राभीअे शे !

अडाभीड अयरजनी उपर

भीडुं मूक्युं ते

सरसर व्हेती हवा कडे के कुंजगली ते क्यां छे

अवढव प्हेरी आंभ वडे के मनचली ते क्यां छे

क्यां छे क्यां छे करगरता ने

तें क्खुं के... हें!

टपक टपक टप टपके कांठ नेवेथी रभवाट

धभक धभक धभ धभके तेथी वाव्यो छे तलसाट

धुम्मसनी तुं सण संकेली

अणसारो तो हे!

(गाम:- भोभडा बेला नं ६, ता. पडरि, राजकोट-३६०११०,
मो. नं. ८७२५७५८५५४)

गजल

राकेश हांसलिया

हृदरभीनी वातमां आवी गयो,
अेटले तो आटलो दाजी गयो!

तोय अेनी गमगीनी ज्ञाती नथी,
अे 'गीता' तो त्रण वपत वांथी गयो!

जे कशा आशय विना बेठो હતો,
अे જ માણસ આખरे ફावी गयो!

कोठनी वाडीमां झूलो तोडता,
हुं स्वयंने अेक दि'भाणी गयो!

आ नदीनो साव सुक्कोभङ्ग पट,
केटलांये स्वप्नने ताणी गयो!

स्हेज याल्यो छोट तो सारुं हतुं,
आज बेसी बेसीने थाकी गयो.

कोठ दि'नो'ती उतावण जेमने,
कोण ज्ञाणे क्यांक अे भागी गयो.

(सिल्वर गोल्ड रेसी.-३, सौम्य, गोल्ड रेसी. पाछण,
नाना मवा रोड, राजकोट-५ मो:८८२४८८५४१६)

बधी लगन साव ओसरी गध

प्रवाल जेया पछी डरी गध

सकर शरु थाय ते पहेलां

समुद्र परनी हवा करी गध

लिपी नयननी अकण अतिशय

अवाल नवतर नजर करी गध

वृथा अपेक्षा बनी महेच्छा

सज्जग मनने य छेतरि गध

अलग थध स्वयंथी, निहाणुं

विटंभाणाओ बधी जरि गध,

अछीप तृष्णा रही किनारे

भबर पडी ना नदी सरी गध.

(२५, किष्ना बंग्लोज-३, जटोरिया रोड,
सांगोडपुरा पासे, आणंद-३८८००१
मो:८४२७१७८७२१)

याहवानुं डोय

भरत विंजुडा

अेटलामां बधुं थवानुं डोय

अेक हदमां ज याहवानुं डोय

अे नजर पण करे नहीं तो शुं

जेनी आंभोमां डूबवानुं डोय

आ तरफुं ईंक नहीं तिभारा तुं

अेवुं कंठ थोडुं जिलवानुं डोय

डोय तारे य पण नीकणवानुं

मारे सामे ज आववानुं डोय

अेम जवी शके छे अे तुं जे

मारी माङक जे जववानुं डोय.

रामकृष्ण भाटी कार्यालय, पासे, सावरकुंडला,
जि. अमरेली, मो- ८४२६४५६८३४)

॥ लघुकथा ॥

હુંડહુંડ

મનીષ રાજ્યગુરુ

ત્રણ ત્રણ પેઢીથી અહીં જ વસી ગયેલા રામપ્રસાદની પત્નિનું અવસાન થયા પછી પોતે લગભગ ભાંગી ગયા. વતનમાં હવેલી જેવું મકાન હવે ખાવા દોડતું હતું. સંતાનમાં બંને દિકરા ચંદ્રપ્રકાશ અને સૂર્યપ્રકાશ નામ પ્રમાણે જ બંનેને સાથે ભળ્યું નહિં. જેમ જેમ લગ્ન થતાં ગયા તેમ તેમ જુદા થઈ કાકુલમના કાંઠેની સાદી વસાહતમાં મજૂરી કામે લાગી ગયા. વસાહત તો નામની હતી. કાચું ઝુંપડું કહો તો પણ ચાલે. હવેલીના કાળમીઠ પથ્થર સામે પાપડ લાગે પાપડ.

દીકરા બંને બાપાની સંપત્તિ ભાળી ગયેલા એટલે બહુ ઉકાળ્યું નહિ ને ક્યાંયે ડાળે વળગ્યા પણ નહિ. સવિતાદેવીએ ક્યારેક પતિને સમજાવી પણ જોયા.

‘નપાવટ છે નપાવટ, ગામમાં તો પૂછ એક રંડીબાજીમાં ને બીજો જુગારમાં ત્રણ ત્રણ વાર જેલમાં જઈ આવ્યા છે. ને છેલ્લી વખતે તો સમાધાનના લાભેક રૂપિયા એના બાપને દેવા પડ્યા હતા ખબર છે ને?’ મોટા મોટા ડોળા કાઢી સવિતાદેવીનો ઉધો જ લીધો. આમ તો મોટા મોટા ડોળા કાઢીને વાત કરવાની ટેવ સાથે આદર્શ જીવન જીવેલા. લાંબો ઝભ્મો ને સાદગી જીવનભર રહેલા. કોલેજમાં પ્રોફેસર તરીકે રહેલા સાથે વારસામાં ડોકટરી પરિવારની કરોડોની સંપત્તિ પણ મળેલી. રામ પ્રસાદ વિચારતા કે કરોડો રૂપિયાનો સદ્ઉપયોગ થશે. પણ બે‘ય ઉડાડવાના જ મૂડમાં હતા.

ઘણીવાર સંપત્તિની બાબતમાં બંને એકમત થઈ કહી પણ દેતા, ‘અમને અમારો ભાગ આપી દો, અમે ઝુંપડા જેવા ઘરમાં ને તમે હવેલીમાં. ડોહો ડોશી તનકારી કરો છો.’ રામપ્રસાદનો પિત્તો જતો.

‘ફૂટી કોડી ય નહિ મળે.’

‘કેમ?’

‘કેમ શું? ફરજ નીભાવી છે કે હક્ક માંગવા નીકળી પડ્યા છો બે‘ય હરામી...’

‘પણ અમે તો લઈને જ રહીશું.’

‘જો સાંભળી લો, હું વીલ કરાવીને જવાનો છું. કે મારા જીવતે જીવ મારી ઓલાદને ફડીયુ ય મળવું ન જોઈએ. ને મર્યા પછી ભલે બેય અડધા અડધા ભાગમાં આળોટે.’ ‘પિતાએ આકોશ ઠાલવ્યો.

સામ સામે બધા રાતા પીળા થઈ સવિતાના મધ્યસ્થી પછી માંડ માંડ વિખેરાતા. આવા ઝઘડા વર્ષે

ચાર-પાંચ વાર થતા.

માતા-પિતાની હયાતી સુધી છોકરાવ કાંઈ ધ્યાન દેતા નહિ. પરંતુ જેવું માતાનું અવસાન થતા બાર બાર દિવસ બે‘ય સાથે રહ્યા, શરૂઆતમાં સમાજની નજરે રહેવું પડે તેમ હતું ને આ ગાળામાં બાપાને ફોસલાવી વીલમાં ફેરફાર કરી ‘સંપત્તિ’ પર હાથફેરો કરવાનો ઈરાદો પણ હતો. ચાલાકીની પા પા પગલી ભરતા બંનેને બાપાએ ત્રણેય વખત અલગોઠિયું ખવડાવી દીધેલ. રામપ્રસાદ નામનો પોપટ કોઈપણ રીતે ‘રામ’ બોલવા તૈયાર નહતો.

છેવટે બંને ખંધા ખેલાડી હતા. છેલ્લા બે દિવસના ‘ગુસપુસ’ પછી નવી ઘોડીએ નવો દાવ બંને એ શરૂ કર્યો. ‘બાપુજી તમારે હવે એકલા રહેવાનું નથી. અમારે ઝુંપડુ તો ઝુંપડુ પણ અમારે મન મહેલ છે. તમારા બિસ્ત્રા-પોટલા તૈયાર કરી લો.’

‘પણ મને નો ફાવે, હું અહીં જ બરાબર છું. તમારી ઈચ્છા થાય ત્યારે અહીં આવી જજો.

‘ના અમે તમને લીધા વગર જવાના નથી.’

ઘણી આનાકાની વચ્ચે ‘રામપ્રસાદ’ મને કમને છોકરાવ સાથે જવા તૈયાર થઈ ગયા. બેય દીકરાના સાદા મકાન બાજુ બાજુમાં જ હતા. બે‘યના ઘેર છોકરાવ પણ હવે મોટા થઈ ગયેલા. દાદા સાથે થોડા જ સમયમાં બાળકો ગટપટી ગયા. દાદા સવાર સાંજ બંને ઘેર આવ જા કરતા. ધીરે ધીરે સેટ થઈ ગયા.

વર્ષોના ‘ખાધેલા’ દાદાને આશ્ચર્ય તો થયું કે વહુઓ પણ દાદાનો પડ્યો બોલ ઝીલવા માંડી છે. અને તેમના કહ્યાગરા કંથ પણ પૂંછડી પટપટાવવા માંડ્યા છે. આ રહસ્ય તેને સમજાતું ન હતું.

બંને ભાઈઓ જાણતા હતા કે બાપાની હયાતીમાં ‘હાથ’ ખાલી જ રહેવાનો છે. બે હાથ વડે ગળું દબાવી દેવામાં આવે તો ‘હાથ’ ભર્યો ભર્યો થાય.

વિચારતા વિચારતા જ વરસ દહાડો નીકળી ગયો. આખા વરસમાં તો વિશ્વાસ સંપાદન કરી લેવાયો હતો. આખી વસાહતમાં દાદાના પ્રિય લોકોની ટીમ બની ગયેલી. નજીકના મંદિરમાં તો રામપ્રસાદ સત્સંગના પ્રવચનો પણ આપતા થઈ ગયેલા. આ ગાળામાં બાપાના કુદરતી મૃત્યુની રાહ જોવાતી હતી. જરા પણ ચૂંક ‘બાપ’ બંનેને હતા ન હતા કરી શકે તેમ હતા. તે તેઓ જાણતા હતા.

બાપાના કટુ વેણ બંનેને આખે આખા ચીરી નાખતા હતા તે પ્રસંગો નજર સામે તરવરે ત્યારે મોટી છરી બાપાના પેટમાં હલાવી દેવાનું મન થઈ આવતું. બા

હતા ત્યોરે કેવા વળ ખાતા હતા. ને અત્યારે કેવા મીંયાની મીંદડી થઈ ગયા તે જોઈ ખુશ પણ થતા.

‘હવે ગોરીયો આવ્યો ગમાણે.’

ત્યાં હાહાકાર મચી ગયો.

પૂર્વ ભારતના પ્રદેશોમાં ‘હુડહુડ’ નામનું ઘાતક વાવાઝોડું માત્ર ૧૯૩ કી.મી. દૂર ૩ થી ૪ કલાકમાં કિનારા ઘમરોળતું.

‘બ્રેકિંગ ન્યૂઝ – બધી ચેનલમાં આવી રહ્યા હતા. સુરક્ષા કર્મીઓની ફોઝ તૈનાત કરવામાં આવી હતી. એન.જી.ઓ.નો કાફલો તેમજ કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારે એલર્ટ જાહેર કરી પાંચેક લાખ માણસોને સુરક્ષિત જગ્યાએ ખસેડેલા.

હવે બંને દીકરાના મનમાં ‘ખેલ’ ચાલુ થયો.

બાપુજી, સરકાર બધાને સુરક્ષિત જગ્યાએ ફરજિયાત ખસેડે છે પણ ..

‘પણ શું?’ રામપ્રસાદે કહ્યું.

‘ઘરમાં આમતો કાંઈ નથી પણ જે છે તે લૂંટાઈ જશે. તેવી બીક છે. કારણકે આવા સમયે ‘લૂંટારા’ મોકાનો લાભ લઈ ‘સાફસૂફી’ કરી નાંખે છે. બંનેએ કહ્યું.

‘તેમાં શું તમ તમારે જાવ બધા. મડાને મોતની ભેં શેની, દાદા બોલ્યા.

‘પણ બાપુજી તમે!!’

‘અરે પંચોતેર થયા છે. ખેંચવી હોય તો ભગવાન ભલે દોરી ખેંચી લે.

છેવટે રામપ્રસાદ ઘરમાં રહ્યા ને બધા સુરક્ષિત જગ્યાએ ચાલ્યા ગયા. ઘરના બારણે હળવેકથી તાળું ક્યારે લાગી ગયું તે રામપ્રસાદની જાણમાં ન હતું

સરકારના રાહત શિબિરમાં મોટા સ્ક્રીન પર રાતના વાવાઝોડાંના દેશ્યો જોઈ બે‘ય ખુશ થતા હતા.

ચક્રવાતે માજા મૂકી હતી. લગભગ બધું તબાહ હતું. પોતાની આજુબાજુના બધા વિસ્તારો પાણીમાં ધોવાઈ ગયા ને એકેય ઘર સાબૂત નથી તેવા સમાચાર મળતા બે‘ય અંદરથી ખુશ ખુશ થઈ ગયા. સુંદર ખાવાનું મળે ત્યારે મોઢામાં પાણી આવે તેમ અત્યારે બંનેના મોઢામાં પૈસા ચગળતા હોય તેમ લાગ્યું.

‘મોતની તબાહી શમ્યાના થોડા સમાચાર આવતા મીડિયા સહિત કેટલાક માણસોને જવાની છૂટ આપવામાં આવી. મોતના તાંડવમાં ‘બાપા’ ગયા જ હોય તેવો લગભગ વિશ્વાસ બંનેમાં હતો.

બંને ઝડપથી પોતાના ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યા. ઘર પાસે પહોંચી જોયું તો થોડા ઘણા નુકસાન સામે ઘર

લગભગ ઊભું હતું. નાનાએ હળવેકથી અવાજ કર્યો.

‘બા...પુ...જી...’

‘હા હું જીવું છું. ને તાળું ચ લટકે છે. હરામીના.. પેટનાવ... સવારે આવજો...’ બાપા કાળજાળ હતા.

બે‘ય વિચારતા રહ્યા હવે ગયા કામ સે.. સોચો... સોચો...

‘ત્યાં ઝેરથી ભરેલા મગજમાં ડંખીલો વિચાર પ્રગટ થયો ને નજીકમાં સેવા કેન્દ્ર દ્વારા ચલાવાતી કાટમાળ હટાવ ઝુંબેશના ડ્રાઈવરને ઊંઘમાંથી જગાડી કડકડતી બે ત્રણ લાલ નોટ દેખાડી પછીતને ટલ્લો મારવા કહ્યું.

‘કામ’ પાર પડી ગયું. અંદરથી બાપાના ઉંહકારા થોડીવારમાં શમી ગયા. થોડીવાર પછી ‘લે લેતો જા’ ના ઘાટા સાથે બંનેના હસવાના ખિખિયાટા દરિયાના મોજાંના તૂફાની ઘુઘવાટમાં શમી ગયા.

સવારે સૂર્યના પ્રથમ કિરણ સાથે કૃત્રિમ ને ઓશિયાળા મોં સાથે સહપરિવાર સૂર્ય - ચંદ્ર બંને હાજર થયા.

-પણ બાપા ન મળે.

આશ્ચર્ય સાથે તપાસ કરતા ખબર પડી કે તુફાનમાં સપડાવાથી સમાજસેવી સંસ્થાના રાતોરાત તેને કોઈ પ્રાઈવેટ દવાખાને લઈ ગયા છે.

બંને વિચારતા રહ્યા હવે શું?

હવે મોટો પટમાં આવ્યો. અંતિમ ખેલ ખેલી લેવાની તૈયારી સાથે. બંનેએ દવાખાના તરફ પગ માંડ્યા. દવાખાને આવતા વેંત જાણી લીધું કે બેભાન હાલતમાં તેને અહીં ખસેડવામાં આવ્યા છે.

હજુ અડતાલીસ કલાક ગંભીર છે. ગમે તે બની શકે. દરદીના ખાટલા પાસે પુત્રો તથા ડોક્ટર કંઈક ખાનગી કરી રહ્યા હતા. અડતાલીસ કલાકમાં જ ... આ પચાસ હજાર રોકડા સોદો પતી ગયો.

બીજા દિવસે સવારે પુત્રોને ડેથ સર્ટિફિકેટ પણ મળી ગયું.

‘બોડી’ પુત્રો એ કહ્યું.

‘બોડી – સરકારશ્રીના આદેશ પ્રમાણે ૨૪ કલાક પછી મળશે. તપાસ- વીમો – રાહત નોંધ પછી’ ડોક્ટરે કહ્યું.

વીલ જે એડવોકેટ પાસે બનાવ્યું હતું ત્યાં બંને ભાઈઓ પ્રવેશ્યા .

બંનેને આશ્ચર્ય થયું ‘બાપા’ સ્ટ્રેચરમાં ત્યાં જ હતા.

‘તમે...?’ બંને સઆશ્ચર્ય બોલ્યા.

‘હા.. હું મેં ડોક્ટરને લાખ રૂપિયા આપ્યા હતા. પણ બચવાના. તમને બેભાન અવસ્થામાં સાંભળ્યા પછી. હવે સાંભળો મેં વીલ બદલી નાંખ્યું છે. હવે મારી બધી રકમ ‘બચપન બચાવો’ આંદોલનમાં જશે.

કેમકે તમારું બચપન મેં સાચવ્યું પણ તમે મારું ઘડપણ ન સંભાળી શક્યા. બાપાનો આકોશ ચરમસીમાએ હતો.

ત્યારે બાપાની આંખમાં આંસુ હતા. તે મનોમન બોલ્યા હતા: બહારનું ‘હુડહુડ’ શાંત થયું પણ ભીતરના ‘હુડહુડ’ નું શું?...

(૨૮, મોહનનગર સોસાયટી, નવા સ્ટેન્ડ સામે, ગઢડા(સ્વા.)
જી.બોટાદ. પીન ૩૬૪૭૫૦, મો.નં.૯૪ ૨૬ ૯૭૯૮ ૧૨)

વિધાતાએ દીકરી ઘડીને ત્યારે ખૂબ ખાંતે કસબી હાથેથી એણે કરી શી કમાલ રૂપનો અંબાર કરું, મીઠપ અપાર ભરું ખજાનો ખુટાડી કરું ખલકને ન્યાલ. દેવીયું કનેથી માગી લીધો મલકાટ અને મધરાત કેરા માપી સીમાડા સુદૂર. ચપટીક રજ લીધી નખેતર તણી અને દીકરીને આંખે ભર્યા દમકતાં નૂર. સાકરનો લઈને સવાદ એણે દીકરીમાં તજ ને લવિંગ વળી ભેળવ્યાં જરીક સૂરજના ધોળાં ફૂલ ને હુલાસા દીધાં જોઈ કરાવીને કીધું, હવે કાંક ઠીક. વિધાતાએ દીકરી ઘડીને વળી જોઈ જોઈ વારે વારે હસું હસું થાય એનું મુખ, હેયે એને હાશ, હર માવતર કાજે ધર્યું હર્યુંભર્યું હેત, નર્યું નીતર્યું આ સુખ.

- મકરન્દ દવે
(‘સમન્વય’માંથી સાભાર)

લેખ સામગ્રી અને ગ્રંથાવલોકન

ચારુતર વિદ્યામંડળના પ્રતિષ્ઠિત મુખપત્ર ‘વિ-વિદ્યાનગર’ માટે લેખસામગ્રી સહિતની મૌલિક રચનાઓ તંત્રીશ્રીના સરનામે પાઠવવા સાહિત્ય-સાહિત્યેતર ક્ષેત્રના કલમકશો અને સંશોધકોને ભાવભીનું ઈજન છે. આપને ખાસ વિનંતી એ કરવાની કે આપની અન્યત્ર પ્રકાશિત ના થયેલી અથવા ના પાઠવેલી મૌલિક કૃતિનું મૂળ લખાણ જ પાઠવવું અથવા ટાઈપ થયેલી નકલ હોય તો તેની સાથે સાથે પત્રનોંધમાં ‘વિ-વિદ્યાનગરને પાઠવેલી કૃતિ/લેખ અન્ય કોઈ સામયિક/પ્રકાશનમાં પ્રકાશિત થયેલી નથી’ એવી બાંહેધરીની નોંધ અચૂક મૂકવી. આ સિવાયની લેખ/કૃતિ કે અન્ય સામગ્રી પ્રકાશન માટે સ્વીકારવામાં નહીં આવે. ‘વિ-વિદ્યાનગર’માં ગ્રંથાવલોકન ઈચ્છુક પ્રકાશકો-સર્જકોએ નવપ્રકાશિત ગ્રંથની બે નકલ તંત્રીના નામે પાઠવવી અનિવાર્ય છે.

વાચક પ્રતિભાવ

‘વિ-વિદ્યાનગર’ સામયિક હવે ચારુતર વિદ્યામંડળની વેબસાઈટ www.ecvm.net પર જાન્યુઆરી-૨૦૧૦થી મૂકાય છે. સામયિકના ગ્રાહકો-વાંચકોના પ્રતિભાવો, સૂચનો અને અન્ય પ્રકાશનયોગ્ય સામગ્રી માટે પણ નિયમિત રીતે જગ્યા ફાળવાશે. તમારા પ્રતિભાવો ગુજરાતી, હિંદી કે અંગ્રેજીમાં પાઠવવાની મોકળાશ અનુભવશો.

તમે ઈમેઈલ: editor.vidyanagar@gmail.com

પર પણ પાઠવી શકો છો.

॥ समीक्षा ॥

उत्कृष्ट वैचारिक प्रतिबद्धता का दस्तावेज: 'मेरे विचार'

खन्नाप्रसाद अमीन

आदरणीय डॉ.सी.एल. पटेल साहब द्वारा लिखित 'मेरे विचार' शीर्षक से (उनके ही जन्म दिन के शुभ अवसर पर) पुस्तक प्रकाशित हुई है। इसमें चारुतर विद्यामंडल द्वारा प्रकाशित 'वि-विद्यानगर' मासिक पत्रिका के अध्यक्षीय लेखों से 'जनवरी-२०१० से अप्रैल-२०१५ तक' के ६४ अंकों में डॉ. पटेल साहब की कलम से लिखे गये विभिन्न विषयों को ही एक पुस्तक में सम्मिलित कर के प्रकाशित किया गया है। डॉ. पटेल साहब की उत्कृष्ट वैचारिक प्रतिबद्धता या अन्तर्मन की गूँज को अध्यक्षीय लेख को शब्दबद्ध करके उन्होंने - 'वि-विद्यानगर' मासिक पत्रिका की समृद्धता में और चार चाँद लगा दिया है। डॉ. पटेल साहब वैसे तो एक इलेक्ट्रिकल एवं मैकेनिकल इंजीनियर हैं। उनका व्यक्तित्व बहुआयामी है। माना जाता है कि डॉ. पटेल साहब एक अच्छे और सच्चे इंजीनियर ही नहीं किन्तु एक प्रखर शिक्षाविद्, समाज सेवक, पारदर्शक प्रशासक भी हैं। उनके व्यक्तित्व में सादगी और शालीनता के जीवन मूल्यों का सतत निदर्शन होता है। उनके विचार में परंपरा से हटकर कुछ नया करने की गुंजाईश दिखाई देती है। चारुतर विद्यामंडल गुजरात के ही नहीं पूरे देश में एक विशाल शैक्षणिक संकुल है जिसे नयी आधुनिक टेक्नोलोजी के साथ आगे बढ़ाने का कार्य डॉ.पटेल साहब के उत्कृष्ट विचारों ने ही किया।

उन्होंने 'वि-विद्यानगर' मासिक पत्रिका के अध्यक्षीय लेख में लगातार लिखकर अपनी वैचारिक प्रतिबद्धता पाठक तक पहुँचाने का सराहनीय कार्य किया है। इसलिए, पाठकगण उनके विचार का स्वागत करते हैं।

डॉ. पटेल साहब के विचारों में सामाजिक और धार्मिक प्रतिबद्धता के साथ शिक्षा की सुव्यवस्था की गहरी अंतर्दृष्टि है जो उनको सरदार पटेल साहब की प्रेरणा एवं स्वामिनारायण सम्प्रदाय की विचारधारा से मिली है। उन्होंने 'वि-विद्यानगर' मासिक पत्रिका के अध्यक्षीय लेख में लगातार अपना विचार प्रस्तुत करके समाज को नयी दिशा देने का प्रयत्न किया है। वस्तुतः वे सकारात्मक पहलुओं को विशेष महत्त्व देते हैं। उन्होंने त्रिपुटी के विचार का समन्वय नामक लेख में लिखा है कि पूज्य भाईकाका, भीखाभाई साहब और डॉ.एच.एम. पटेल साहबने वल्लभविद्यानगर के शिक्षा के महायज्ञ को प्रज्वलित किया। इसको मैंने गुरु की आज्ञा से आगे बढ़ाने के लिए स्वीकार किया। वे मानते हैं कि-पद के अनुसार योग्यता प्राप्त करनी चाहिए।

इसलिए उन्होंने लिखा है कि -कोई भी व्यक्ति के पास शिक्षा के क्षेत्र का ज्ञान हो या नहीं किन्तु जिम्मेदारी अदा करने की हो तब निश्चितता पूर्ण सभानता प्राप्त करनी चाहिए कि वे अकादमिक जिम्मेदारी का स्वीकार करने के लिए तैयार हो। उन्होंने वैश्वीकरण को ध्यान में रखकर स्वनिर्भर यानी स्वायत्त संस्थाओं की स्थापना की और सन् १९९४ के बाद दाताओं के सहयोग से विभिन्न कोलेजों को जन्म दिया। बहुत कठिन परिस्थिति में भी उन्होंने जी.सेट और एन.वी. पास कोलेज की स्थापना की। उस समय उन्होंने प्रभु की प्रार्थना करते हुए कहा था कि हम जिस कोई नई इंजिनियरिंग कोलेज के लिए प्रयत्न करते हैं उसमें भगवान की असीम कृपा से संस्था का मकान तैयार हो, संस्था की अच्छी तरह स्थापना हो सके और उसका नाम रोशन करें। (मेरे विचार पृ. ३) उनको सेमकोम कोलेज की स्थापना में भी बहुत सी समस्याओं का सामना करना पड़ा। फिर भी वे आखिर में उनका श्रेय अपने साथियों को ही देते हैं। उनमें ही उनकी महानता का दर्शन होता है।

मेरे विचार में समाज का ऋण स्वीकार और कृतज्ञता, कला एवं शारीरिक शिक्षण की दो कोलेजों का नवीनीकरण, कठिन दिन और समाधान की दिशा आदि में उनके सकारात्मक विचार से कार्य पूर्ण होता है। न्यू वल्लभ विद्यानगर के विश्वकर्मा एवं शिल्पकार आदरणीय डॉ. सी.एल. पटेल साहब ने सिन्धु संस्कृति की नगर रचना की तरह एक नई विद्यानगरी न्यू वल्लभविद्यानगर की स्थापना की। उनके विचार में तक्षशिला और नालंदा जैसे प्रसिद्ध विश्वविद्यालयों के मूल्यों को अपने महाविद्यालयों में स्थापित हो सकें इसलिए वे सदैव प्रयत्न करते रहते हैं। शिक्षा के क्षेत्र में सरकार के निराशावादी अभिगम की चिन्ता करते हैं। गुजरात सरकार की फिक्स वेतन प्रथा के बारे में वे चिन्तित हैं। वह शिक्षणकार्य करनेवालों का अवमूल्यन और शोषण करने के समान है। उसके कारण अन्त में नुकसान छात्रों की नयी पीढ़ी को ही होगा। राज्य और देश के लिए यह चिन्ता का विषय है। गुजरात सरकार ऐसी विषमता किस लिए खड़ी करते हैं, यह समझना मुश्किल है। वास्तव में सरकारश्री ने पूरी तनख्वाह देकर तेजस्वी अध्यापकों की नियुक्ति करके ऐसी विषमता को दूर करना चाहिए। इसमें ही राज्य और देश का हित है। (मेरे विचार-पृष्ठ: २६)

उन्हें अनुदानित शिक्षा संस्थाओं को झेलनी पड़ रही समस्याओं और संघभावना को भी बताया है। वे संघभावना को विशेष महत्त्व देते हैं। इसलिए वे बहुत लम्बे अरसे से चारुतर विद्यामंडल के अध्यक्ष के रूप में बने रहे हैं। वे मानते हैं कि- किसी भी कार्य को अकेले करने की जगह सबके सहयोग से करने में बहुत अच्छी तरह कार्य होता है। इतना ही नहीं किसी भी क्षेत्र में चाहे वह व्यवसाय हो, उद्योग हो, समाज सेवा हो और शिक्षा का क्षेत्र हो, प्रत्येक कार्यक्षेत्र में आगे बढ़ना हो तो संघभावना आवश्यक बनती है। (मेरे विचार-पृ: ३३) उन्होंने समाज, सरकार और भ्रष्टाचार के बारे में भी चिन्ता व्यक्त की है। वे

शिक्षा के कार्य को पवित्र व्यवसाय मानते हैं। शिक्षा के व्यवसाय में आनेवाले सभी को पवित्रता के मार्ग से कार्य करना चाहिए। यह डॉ.सी.एल. पटेल साहब के अंतर्मन की गूँज का उत्कृष्ट विचार है। उन्होंने लिखा है कि-जन आंदोलन, समाजसेवा में संतों की जिम्मेदारी, धर्म के साथ संस्कार, प्रामाणिकता के पाठ को सिखाने की है। महात्मा गाँधी और अण्णा हजारे के योगदान को भी वे याद करते हैं। वे युवाओं के जीवन विकास के लिए सदैव चिन्तित रहते हैं। वे मानते हैं कि इक्कीसवीं शताब्दी में युवकों का शोषण नहीं होना चाहिए। इसके लिए वे सतत प्रयत्नशील दिखाई देते हैं। उन्होंने व्यक्ति एवं प्रजा की जिम्मेदारी, सत्तापक्ष और विरोध पक्ष के धर्म आदि के बारे में भी चिन्ता व्यक्त की है। समाज में शिक्षक का स्थान सम्मानीय हो, इस तरह शिक्षक को प्रयत्नशील बनना चाहिए। वे गौसंवर्धन, पर्यावरण जागृति सेवा और समर्पण भावनाओं को विशेष महत्त्व देते हैं। उन्होंने पर्यावरण बचाने की जिम्मेदारी मानवसमाज की मानी है। इसलिए उन्होंने लिखा है कि जगत के सृजनहार ने प्रत्येक जीव को अपने तरीके से जीने के लिए अनन्त समृद्धि और उपकारक धरोहर दी है। प्रत्येक जीव को आवश्यक हवा, पानी और प्रकाश अपनी अपनी आवश्यकता अनुसार मिलता रहता है। उसके लिए सृजनहार ने कोई भी समयावधि और मापदंड रखा नहीं है।

पर्यावरण के सुरक्षा की बातें केवल विधिविधान ही न बन सकें और हम सबको अपने जीवन व्यवहार में पर्यावरण सुरक्षा को स्थान देना अत्यन्त आवश्यक है। आनेवाली पीढ़ी के लिए भी यह अनिवार्य है। (मेरे विचार पृ. ७८-७९)

डॉ.सी.एल. पटेल साहब के दिल में राष्ट्र भावना भरी पड़ी है। वे अपने राष्ट्र की अखंडितता के लिए सदा चिन्ता करते दिखाई देते हैं। वे भारत देश के स्वतंत्रता और उनके सच्चे उन्नायकों को भी सदैव याद करते रहते हैं। वे तिलक, महात्मा गाँधी,

गोपाल कृष्ण गोखले आदि के प्रति उनका बहुत आदर भाव दिखाई देता है । वे अपने आदर्श और प्रेरणामूर्ति श्री विठ्ठलभाई जेठाभाई पटेल, वीर विठ्ठलभाई पटेल, सरदार पटेल साहब आदि को सदैव अपना प्रेरणास्रोत मानते हैं। उन्होंने 'लोकशाही देश में नागरिकों की जिम्मेदारी' शीर्षक लेख में धर्म, नीति, सदाचार के मूल्यों को बरकरार रखने के लिए आह्वान किया है और आज मानव मानव के बीच पड़ी सबसे बड़ी दीवारों को तोड़कर मानव मात्र एक है, उस भावना को स्पष्ट किया है। वे 'मेरे विचार' में लिखते हैं कि- मानव को सही मानव बनाने की और मानव को दूसरे मानव के गौरव की रक्षा करना है । (मेरे विचार-पृ.१३०)

डॉ. पटेल साहब ने 'शिक्षा स्तर, गुलामी में से मुक्ति और शिक्षा' इत्यादि लेखों में वर्तमान शिक्षा की स्थिति, अच्छे नागरिक तैयार करना, देश की जिम्मेदारी, शिक्षा और रोजगार की सुविधा, धार्मिक सहिष्णुता और वर्तमान आदि के बारे में चिन्ता व्यक्त की है। वे मानवतावाद के समर्थक हैं। वे देश की एकता को बरकरार रखना चाहते हैं। इसलिए उन्होंने इस विषय के बारे में 'भारतीय इतिहासनां कटु प्रकरणों छंछेडवाने बदले सहिष्णु बनिए' नामक आलेख में लिखा है कि 'मैं सोचता हूँ उसके अनुसार मेरे मन में हिन्दू, मुसलमान, ईसाई या दूसरे कोई भी धर्म संप्रदाय में माननेवाले समाज आखिरकार तो भारत के विशाल बाग में विकसित हुआ पौधा है। कोई भी एक बाग में विकसित पौधा मुर्झा जाये, उससे बाग की शोभा को नुकसान होता है। इस तरह इस देश में बसने वाले सभी नागरिक एक दूसरे के भाई-बहन हैं। इसलिए नेताओं की जिम्मेदारी है कि वे जहाँ संप वहाँ जंप की नीति का अनुसरण करें। वे सभी समाज को राष्ट्र की अचलता और निर्माण के लिए राष्ट्रप्रेम की शिक्षा देते रहे। राष्ट्र में बसनेवाले प्रत्येक नागरिक चाहे वे किसी भी धर्म का हो, उससे

'हम सब हिन्दी हैं नहीं कि हिन्दू' ऐसी भावना रखने की आवश्यकता है। हम सब जो सुख-शान्ति चाहते हैं तो ऐसा एक्यमय व्यवहार करना चाहिए। भारत देश का संविधान हमको इस बात का अहसास कराता है कि इस देश में कोई धर्म, संप्रदाय या जाति से भी राष्ट्र विशेष महत्त्व का है। यही ही आज की माँग है।' (मेरे विचार-पृ: १८७) यह विशिष्ट बात उनके व्यवहार में भी दिखाई देती है।

प्रस्तुत पुस्तक में आदरणीय डॉ.सी.एल. पटेल साहब ने किसी पारंपरिक रूढ़ शास्त्रीय समीक्षा से परे आत्ममंथन, आध्यात्मिक विमर्श, राजनेता, समाज, संत, अध्यापक, अभिभावकों और युवा पीढ़ी की जिम्मेदारियों के बारे में खुलकर पाठक समाज के सामने रखा है। उन्होंने सभी मानव समाज, धर्मों के यानी कि समस्त जीव सृष्टि के सरोकार जैसे मूलभूत सरकारों को भी स्थान दिया है। वे काबिले तारीफ हैं। निष्कर्षतः कहा जा सकता है कि 'मेरे विचार' के पुरस्कार करने का विचार बहुत सराहनीय है। वे एक शिक्षण महर्षि होने के साथ-साथ एक कर्मशील और मानवतावादी इंसान भी हैं। आनेवाले समय में भी उनके प्रतिबद्ध विचारों का लाभ युवा पीढ़ी और समाज को मिलता रहेगा और प्रेरणा रूप सिद्ध भी होगा। वास्तव में उनके विचार उत्कृष्ट वैचारिक प्रतिबद्धता का प्रखर दस्तावेज हैं। इसमें कोई संदेह नहीं है। पाठकगण उनके पुस्तक का हार्दिक स्वागत करते हैं।

(सहायक अध्यापक, सी.वी.एम. हायर सेकन्डरी एज्यूकेशन कोम्प्लेक्स (सा.प्र.), टी.वी. पटेल आर्ट्स कॉलेज बिल्डींग, वल्लभ विद्यानगर, चलभाष- ९८२४९५६९७४)

व्यर्थ करे छे तुं थिंताओ आत्म, झूलो ने तारानी,
तुं छो के ना छोय धनकतुं रडेवानुं आपुये जगत.

-७वींश वसावडा
(समन्वय'मांथी साभार)

॥ અભ્યાસ ॥

વૃદ્ધ વિસામો

શ્વેતાબેન શરદકુમાર ચૌહાણ

ક્યાં ગયા તે દિવસો.... જ્યાં કુટુંબ એટલે નાના ઘરમાં બા-દાદાનો ટહુકો, મમ્મી-પપ્પા, કાકા-કાકી, નાના ભાઈ-બહેનોનો કિલ્લોલ હતો અને સૌ સંપીને આદર ભાવથી રહેતા. વડીલો ઘરના પ્રશ્નો હલ કરતા, વિચારો, લાગણીઓ, સમસ્યાઓનું સમાધાન ઘરમાં જ થતું. બાળકોમાં સંસ્કારોનું સિંચન થતું. ઘર ભલે નાના હતા, પરંતુ એ ઘર હતા મકાન નહિ. સરનામું સૌનું એક જ હતું. ઘરે સાંજે પાછા ફરો ત્યારે તમારી રાહ જોતા, આવકારતા વડીલો હાજર હતા. અને એટલે જ કહેતા ‘ઘરડા ગાડા વાળે’ એક પેઢીના વડીલો એમના અનુભવોનું ભાથુ નવી પેઢીના સભ્યોને પીરસતા જેથી તેઓ વધુ ઉત્તમ જીવન મેળવી શકે. પરંતુ આજની પેઢી માટે પ્રશ્ન છે કે આવી કેળવણી આપનાર, સંસ્કારોનું સિંચન કરનાર વડીલો છે ક્યાં? વધુ પૂછો તો સરનામું મળે ‘વૃદ્ધ વિસામો’ એટલે ‘વૃદ્ધાશ્રમ’

કહેવાતી નવી પેઢીમાં કુટુંબની વાત કરીએ તો ઉચ્ચ પદવી મેળવનાર દીકરાઓના મોટા ઘરો બનતા ગયા, સભ્યો ઓછા થતા ગયા, બાળકો છે હોસ્ટેલમાં, તો બા-દાદા છે વૃદ્ધ વિસામોમાં. આ છે બદલાતા સમાજનાં કુટુંબની પરિભાષા. પ્રશ્ન હવે એ થાય કે બાળકોને કેળવશે કોણ? માતા-પિતા વ્યવસાયમાં વ્યસ્ત છે અને બા-દાદા તો ક્યાંય દૂર બીજા ઘર ‘વૃદ્ધાવિસામો’માં છે. ઘરમાંથી મળતી કેળવણી ક્યાં? આત્મજનોનો સાથ, પ્રેમ, હૂંફ ક્યાં?

જન્મ મળતાં જ કેળવણીની શરૂઆત થાય છે જે સમય જતા શિક્ષણનાં શાળારૂપી વર્ગખંડોની દિશામાં ગતિ કરે છે. જીવન ઉપયોગી તમામ બાબતો અભ્યાસક્રમમાં સાંકળી શિક્ષણમાં શિક્ષકો દ્વારા ભણાવવામાં આવતી નથી અને જે ભણાવવામાં આવે છે તે કદાચ મનુષ્યને કેળવી શકતું નથી. મનુષ્ય માટે શિક્ષણ વ્યવસ્થા સ્થાપી કેળવણી આપવાનો ફક્ત પ્રયત્ન જ કરાય છે. માનવઉપયોગી શિક્ષણ છે ક્યાં? શિક્ષણ મનુષ્યનાં સ્વભાવને બદલી શકતું નથી આજનું શિક્ષણ સમૃદ્ધિની હરીફાઈ, દ્વેષભાવ, તરફ જાણે અજાણે દોરી જાય છે.

આથી આજે સમાજમાં કે.જી. થી પી.જી. ના અભ્યાસક્રમ કરાવતી સંસ્થાઓ વધી છે તેમજ વૃદ્ધ વિસામો પણ વધ્યા છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે હવે તૈયારી રાખવી પડશે. જેમ બાળક ત્રણ વર્ષનું થાય તેમ માતા-પિતા કે.જી. માં

પ્રવેશ મેળવવા ફોર્મ ભરી વેઈટીંગ લિસ્ટની રાહ જુએ છે. પોતાના પાલ્યનો નંબર આવે તો ફી ભરી એડમિશન મળે અને એમ અભ્યાસ કે.જી. થી પી.જી. નો કરાવે છે.

પ્રત્યેક મનુષ્યને અભ્યાસ બાદ નોકરીમાં પ્રવેશ, જીવનસાથીની પસંદગી, લગ્ન, બાળકો, તેમનો અભ્યાસ, લગ્ન એમ કરતા સંસારરૂપી ચક્રમાં આગળ વધતા નવા અને જૂના વિચારોને એટલે કે ‘જનરેશન ગેપ’ આવતા માનસિક સંઘર્ષો વેઠવાના થાય ત્યારે ફરી એડમિશન માટે કાર્યવાહી કરવી પડે અને એ છે ‘વૃદ્ધવિસામો’ ફરી ફોર્મ, વેઈટીંગ લીસ્ટ, ફી અને સમય જતા એડમિશન. પરંતુ ફરક એટલો જ છે કે હવે આ કાર્ય માતા-પિતા નહિ તેમના પ્રિય બાળકો તેમના માટે કરે છે.

હવે તો કદાચ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ આવો સમય નજીક આવતા સજાગપણે આની પણ વ્યવસ્થા કરવી પડશે. જો સ્વમાનભેર જીવવું હોય તો, નહિ તો ‘ડસ્ટબીન’ કહીને સંબોધતા ‘શિક્ષિત અણધર’ આવનારી જનરેસનનો સામનો કરવાની તૈયારી રાખવી પડશે. કારણ કે પોતાના જ બાળકોનું આવું રૂપ તેઓ જોઈ નહિ શકે. આજ બાળકો નાના હતા મોઢામાં દાંત નહોતા અને તોતડી ભાષામાં વાત કરે ત્યારે કોઈ ભલે ન સમજે પરંતુ તેની મા સમજી જતી કે બાળકને શું તકલીફ છે. પિતા પોતાના ખભે બેસાડી ફરવા લઈ જતા, આંગળી પકડીને ચાલતા શીખવતા, કેળવતા, સંસ્કાર સિંચતા પરંતુ બદલાતી સમાજ વ્યવસ્થાનું આંધળું અનુકરણ કરનાર આજ બાળકો મોટા થતા જીવનના અંતિમ પડાવ પસાર કરતા માતા-પિતા માટે તેમની પાસે સમય નથી. દાંત હોય કે નહિ, બોલવામાં તકલીફ પડે ત્યારે આજ બાળકોને તેમની વાત સમજવામાં તકલીફ પડે છે. વાત સમજાતી નથી. ત્યારે કદાચ આ માતા-પિતાની આંતરડી કકળી ઊઠે છે છતાં ‘મુજ વીતી તુજ વીતશે....’ એમ કહેતા નથી. બાળકો માટે સદા આશિષ જ હોય છે.

બી.એડ. કોલેજમાં કાર્યરત હોઈ શિક્ષણના ભાગરૂપે હું જ્યારે પ્રશિક્ષણાર્થીઓ સાથે ‘વૃદ્ધાવિસામો’ સંસ્થાની મુલાકાતે ગઈ ત્યારે મારું મન ઉદાસ થઈ ગયું હતું. પ્રશિક્ષણાર્થી ભાઈ-બહેનો દરેક બા-દાદા સાથે વિચાર વિમર્શ કરતા હતા ત્યારે એ હું સ્પષ્ટ નોંધી શકી કે તેમની એકલતા દૂર કરનાર કોઈ આત્મજન મળ્યું હોય તેઓ ઉત્સાહ તેમના ચહેરા પર હતો. દીકરીને જોઈને કહેતા... મારી દીકરી તમારા જેવી જ છે. દીકરાઓને જોઈને કહેતા મારા દીકરાનો દીકરો તમારા જેવો જ છે... કદાચ પરમદિવસે મળવા આવશે એમ ફોન પર કહેતો હતો. રાહ જોઈએ છીએ આવે તો સારું. એક બા-દાદા તો અમારા એક

અધ્યાપકશ્રીને જુદા જ નામથી સંબોધવા લાગ્યા અને ઘરની વાત કરવા લાગ્યા. સાહેબ પણ કુશળતાપૂર્વક એમની જેમ જ એમણે સંબોધેલ વ્યક્તિ જ હોય તેમ વાત કરવા લાગ્યા. આ દૃશ્ય જોઈને મારી આંખમાં આંસુ આવી ગયા અને એક વાત તરત જ યાદ આવી સગાવડાલાની બદલાતી પરિભાષા-સગાએ વડાલા નથી હોતા અને વડાલાએ સગા નથી હોતા વડીલોને કેટલું કંઈક કહેવું છે પણ વાત સાંભળનાર આત્મજન છે ક્યાં ?

જીવનના અંતિમ પડાવમાં પણ કેટલાક તો પોતાના પરિવારજનોની એક ઝલક નિહાળવાની ઈચ્છામાં જ સમય પસાર કરે છે. વૃદ્ધ આંખો રસ્તા પરના દરવાજામાં હોય છે રખેને કોઈનો ફોન આવે તો. બહારથી આનંદિત છીએ એમ વર્તતા આ વડીલો અંદરથી એકલા જણાતા હતા. તણખલું-તણખલું ભેગું કરી બનાવેલ આશિયાના મૂકી ફરી એકલતાના સંગાથે ચાલી નીકળે છે. રાતની ઊંઘ નથી અને જો થોડી આવે તો ઊંઘમાં સપના નથી. આશ્રમની મુલાકાતે મને અનેક વિચારો કરતી કરી દીધી.

કદાચ આવા વડીલો ઘરમાંથી જતા જ લોકોને આશ્રમો, મંદિરોનો સહારો લેવો પડ્યો અને એટલે જ સમાજમાં બની બેઠેલા બાબા, મા ની દુકાનો વધી રહી છે. એમની પ્રિય વાતોથી છેતરાઈ બરબાદ થાય છે પણ પોતાના વડીલોનો વિચાર આવતો નથી.

પ્રશ્ન એ છે કે શું મનુષ્યના ઘડતરનું કાર્ય જેમણે સ્વીકાર્યું છે, જેમાં પોતાના જીવનનો કિંમતી સમય પસાર થાય છે તે શિક્ષણમાં આ માટે અભ્યાસક્રમ છે ? કદાચ ના. આ કેવી દયનીય પરિસ્થિતિ છે ? આ વૃદ્ધવિસામા અટકે એવું શિક્ષણ ક્યા અપાય છે ? માનવશિક્ષણ ક્યાં ? આ જોતા તો એમ જણાય કે શિક્ષણ મનુષ્યને શિક્ષિત કરે છે. પરંતુ કેળવી શકતું નથી. મનુષ્યની 'પ્રકૃતિ'ને બદલી શકાતી નથી. કેવું વર્તન રાખવું, બીજાની લાગણીઓને ઠેસ પહોંચે તેવું વર્તન ટાળવું, નિરાભિમાની રહેવું, આવું શિક્ષણમાં ક્યાંય છે ? આજે ભણતર અને ગણતર બંને પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રેમ ઘટ્યો છે. જેના પરિણામે હતાશ થયેલ એમ.એસ.યુનિવર્સિટીના પૂર્વ કુલપતિશ્રીને બોલવું પડ્યું હતું કે 'We are producing educated monkeys'

આમ કદાચ કેળવણી જ માનવીને જીવનમાં સારી રીતે જીવતા શીખવે છે, શિક્ષણ નહિ. કેળવણીના પાયા સમાન વડીલોને ઘરમાં પાછા લાવી આપણી સંસ્કૃતિનું જતન કરીએ આનંદ, કિલ્લોલ કરતા ઘર તરફ ચાલો સૌ સાથે મળીને પાછા ફરીએ. મકાનને ઘર બનાવીએ.

(અધ્યાપિકા, બાવીસગામ બી.એડ. કોલેજ, વલ્લભ વિદ્યાનગર મો:-૯૯૧૩૦૦૯૮૪૬)

આત્મા ત્વં ગિરિજા મતિઃ સહચરાઃ પ્રાણાઃ શરીરં ગૃહં પૂજા તે વિષયાંય ભોગ રચના નિદ્રા સમાધિ સ્થિતિઃ। સન્ધાર પદયોઃ પ્રદક્ષિણવિધિઃસ્તોત્રાણિ સર્વાંગિરો યદ્યત્કમ્ કરોમિ તત્તદખિલું શમ્ભો તવારાધમ્ ॥

શિવમાનસ પૂજા-૪

“ હે શંભો! મારો આત્મા તું છે, મારી મતિ પાર્વતી છે, મારા પ્રાણ સહચરો છે, શરીર તારું ઘર છે. હું જે કાંઈ વિષયભોગ માટેની રચના કરું છું તે તારી પૂજા છે, મારી નિદ્રા સમાધિ-સ્થિતિ છે, મારા પગ દ્વારા હું જે કાંઈ ગતિ કરું છું તે તારી પ્રદક્ષિણા છે, જે કાંઈ બોલું છું તે તારા સ્તોત્રો છે.

હે ભગવાન્! હું જે કાંઈ કર્મો કરું છું તે તારી આરાધના છે.

સંપાદક: ડૉ. ઘનશ્યામસિંહ ગઢવી

(૧૬, રઘુવંશ સોસાયટી, હરિઓમનગર પાસે, નાના બજાર, વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦, આણંદ)

હે ઈશ્વર! મારી પાસે પૂરતું છે.
અમૂલ્યરત્ન જેવી બે આંખો,
આનંદની બંસરી બજાવી શકાય એવું મુખ છે.
પૈસાથી ખરીદી ન શકાય એવી તંદુરસ્તી છે.
હે ઈશ્વર! મારી પાસે પૂરતું છે.
આકાશમાં સૂર્ય છે,
માથા પર છાપરું છે.
મારા હાથને કામ મળી રહે છે.
ખાવાપીવાની ખેંચ નથી,
અને મારી આસપાસ,
પ્રેમ કરી શકું એવા માણસો છે.
હે ઈશ્વર! મારી પાસે પૂરતું છે.

-ફિલ બોસ્મન્સ
(‘સમન્વય’માંથી સાભાર)

॥ आरोग्य ॥

આયુર્વેદ દવામાં પંચગવ્ય અને ગૌમૂત્ર

એમ.કે. સરદેશપાંડે

પંચગવ્યમાં ગાયમાંથી લેવાતા પાંચ પદાર્થ એટલે કે દૂધ, દહીં, ઘી, છાણ અને ગૌમૂત્રનો સમાવેશ થાય છે. ‘લૌગાગ્નિસ્મૃતિ’, ‘પરાશરસ્મૃતિ’ જેવા સ્મૃતિગ્રંથમાં પંચગવ્ય નિર્માણ અને ઉપયોગનો વિસ્તૃત ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. આ સ્મૃતિ ગ્રંથમાં પાંચ તત્ત્વોના માપ એટલે કે દૂધ, દહીં, ઘી, ગૌરસ તથા ગૌમૂત્ર કેટલા-કેટલા પ્રમાણમાં લેવું તેનું પણ વિવરણ છે. તેમજ ક્યા રંગની ગાયમાંથી ક્યો પદાર્થ લેવો જોઈએ અને આના વૈજ્ઞાનિક અભિગમ પણ વિશ્લેષણ કરીને આપ્યા છે.

આરોગ્યં ભાસ્કરાદિચ્છેત્ (મત્સ્યપુરાણ)

આ પુરાણવચન અનુસાર સૂર્યની પાસે આરોગ્યની ઈચ્છા રાખવી જોઈએ પરંતુ જુદા-જુદા રંગોના માધ્યમથી સૂર્યના કિરણોમાં સામર્થ્યની વૃદ્ધિ થાય છે એ સૌનો પ્રત્યક્ષ અનુભવજન્ય છે.

પંચગવ્ય નિર્માણમાં ગાયના સંદર્ભમાં વિવિધ રંગનું વિવરણ આપ્યું છે, તે વૈજ્ઞાનિક કારણથી અભિપ્રેત છે. સફેદ રંગની ગાયનું છાણ, લાલરંગની ગાયનું મૂત્ર, સર્વવર્ણ(કાબરચિતરી) રંગની ગાયનું ઘી, નીલારંગની ગાયનું દહીં તથા સોનેરી વર્ણની સોનેરી રંગની ગાયનું દૂધ લેવું જોઈએ. ગાયના રંગના વિવરણના અંતમાં એ પણ સ્પષ્ટ ક્યું છે કે જો વિવિધ રંગોની ગાય ન મળી શકે તો પાંચેય પદાર્થ કપિલવર્ણ રંગની ગાયના લેવા જોઈએ-સર્વર્ણ કાપિલમેઘવા

પંચગવ્યમાં વિવિધ પદાર્થનું પ્રમાણ:- પંચગવ્યની બનાવટમાં દરેક પદાર્થનું પ્રમાણ આ પ્રકારે લેવું જોઈએ છાણ અડધોભાગ, ગૌમૂત્ર એક ભાગ અને ઘી એક ભાગ, દહીં બે ભાગ અને દૂધ ત્રણ ભાગમાં લેવું જોઈએ. અન્ય સ્મૃતિગ્રંથમાં દૂધ સાતભાગમાં લેવું તેવો પણ ઉલ્લેખ છે.

સહસ્ત્રયોગમાં છાણ એક ભાગમાં, ગૌમૂત્ર ૨ ભાગ થી ૮ ભાગ, દહીં ૧૦ ભાગ અને ગાયનું દૂધ સોળ ભાગ એવા ૩૭ ભાગવાળું યોગ સૂત્ર બનાવેલ છે.

પંચગવ્યનું પ્રયોજન:- પંચગવ્યનું આયુર્વેદીય દષ્ટિએ પણ વિશેષ મહત્ત્વ છે. આયુર્વેદીય ઔષધિય બનાવટ તેમજ જુદા- જુદા મહારસ આદિના સત્ત્વ મેળવવામાં પંચગવ્ય વિશેષ કામમાં આવે છે. સ્વર્ણલૌહ જેવી ધાતુઓ, વત્સનાભ અને કુચલા જેવા વિષદ્રવ્યો ગૌમૂત્ર, ઘી, દૂધ, દહીં વગેરેથી શુદ્ધ કરીને ભસ્મ અથવા

અત્રતિકરણનું વિધાન છે. ગૌમૂત્ર આદિથી પ્રસંસ્કૃત અથવા શુદ્ધ કરવામાં આવેલા દ્રવ્ય થી દોષવગરના તેમજ નિવિષ અને વધારે ગુણવાન અને શરીર માટે અનુકૂળ થાય છે.

પંચગવ્ય ગ્રહણ વિધિ: ગાયના છાણનો રસ ૩૦ મિલિ, ગાયનું મૂત્ર (ગૌમૂત્ર) ૬૦મિલિ, ગાયનું ઘી ૧૦ ગ્રામ, ગાયનું દહીં ૧૫ મિલિ, ગાયનું દૂધ ૨૪ મિલિ અને મધ ૫ ગ્રામ આ બધાને કાચના કે માટીના વાસણમાં નાંખીને એક રસ કરવું. દ્રવ્ય લેતી વખતે નીચેના વૈદિક મંત્ર બોલવા.

ક્રમ	દ્રવ્યનું નામ	વૈદિક મંત્ર
૧.	છાણ	ૐ ગન્ધર્વેરિતં
૨.	ગૌમૂત્ર-	ૐ ગાયત્ર્યાદાય ઇતિ
૩.	ગાયનું ઘી	ૐ શુક્રમતિ ય્વોતિરસીતિ
૪.	ગાયનું દહીં	ૐ દધિક્રાવણો ઇતિ
૫.	ગાયનું દૂધ	ૐ આપ્યાયસ્ય ઇતિ
૬.	મધ	ૐ દેવસ્યત્વા ઇતિ

સવારના પહોરમાં સ્નાન કરી સૂર્યોદયના સમયે સૂર્યની સામે મોં રાખી પંચગવ્ય પીવું જોઈએ. બે-ત્રણ માસ પંચગવ્યનું સેવન કરવાથી અનેક પ્રકારના રોગનો નાશ થાય છે. પંચગવ્યમાં દર્શાવેલ પાંચેય પદાર્થના ગુણધર્મ નીચે મુજબ છે.

ગૌમૂત્રના ગુણધર્મ:-

ગૌમૂત્ર મનુષ્ય જાતિ તથા વનસ્પતિ જગત માટે પ્રાપ્ત થયેલ એક દુર્લભ આશીર્વાદ છે. ગૌમૂત્ર ધર્મને અનુમોદિત, પ્રાકૃતિક સહજ રીતે પ્રાપ્ત થતું, હાનિવગરનું, કલ્યાણકારી અને આરોગ્ય વધારનારું રસાયન છે. આયુર્વેદમાં સ્વસ્થ વ્યક્તિના સ્વાસ્થ્યની રક્ષા હેતુ તેમજ બીમાર વ્યક્તિની તંદુરસ્તી માટે ગૌમૂત્રને દિવ્ય ઔષધિ માનવામાં આવે છે. આયુર્વેદાચાર્યના મત અનુસાર ગૌમૂત્ર કટુ તિક્ત અને કષાય રસવાળું, તીક્ષ્ણ, ઉષ્ણ, ક્ષાર, લઘુ, અગ્નિ ઉદ્દીપક, બુધ્ધિ માટે હિતકારી, પિત્ત, કફ અને વાયુનો નાશ કરનારું છે. ગૌમૂત્ર શૂલ્, ગુલ્મ, પેટના રોગ, આફરો, ખજવાળ, આંખના રોગ, મ્હોંના રોગ, કુષ્ઠ, વાત, એસીડીટી, મૂત્રાશયના રોગ, ઉધરસ, શ્વાસ (દમ), શોથ અને કમળાના રોગને નાશ કરનાર છે. બધા મૂત્રમાં ગૌમૂત્ર શ્રેષ્ઠ છે. આયુર્વેદમાં જ્યાં “મૂત્ર” શબ્દનો પ્રયોગ છે ત્યાં ગૌમૂત્ર સમજવાનું છે.

અમેરિકાના ડૉ. ફ્રાયફોડ હેમિલ્ટન અને ડૉ. મેકિન્તોશને બહુ પહેલાં જ સાબિત કરી દીધું હતું કે ગૌમૂત્રથી હૃદયરોગ મટી જાય છે અને પેશાબ ખૂલીને આવે છે.

આયુર્વેદમાં ઘણાબધાં રોગમાં ગૌમૂત્ર અને છાણનો

પ્રયોગ દર્શાવેલ છે. આયુર્વેદના આચાર્યોએ ગૌમૂત્ર અને ગૌછાણનો ઉપયોગ દવાનાં રૂપમાં કર્યો હતો અને એનાથી ખૂબ ફાયદો પણ થયો હતો. શરીરની રક્ષા માટે આવશ્યક ક્ષાર લવણ વગેરેની ઉણપથી થતાં જેટલાં પણ રોગ છે તે બધા જ ગૌમૂત્રના સેવનથી મટી જાય છે.

વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી ગાયના મૂત્રમાં કાર્બોનિક એસિડ હોવાથી એની સ્વચ્છતા અને પવિત્રતા વધી જાય છે. આ ઉપરાંત ગૌમૂત્રમાં પોટેશીયમ, કેલ્શીયમ, મેગ્નેશીયમ ક્લોરાઇડ, યુરિયા, ફોસ્ફેટ, અમોનિયા અને ક્રિએટીનીન વગેરે પોષક ક્ષાર તત્ત્વ જોવા મળે છે. જે માસમાં ગાય દૂધ આપે છે તે સમય દરમ્યાન, ગૌમૂત્રમાં લેક્ટોઝ જોવા મળે છે. જે હૃદય અને માથાના રોગમાં બહુ જ ફાયદાકારક હોય છે. આઠ મહિનાની ગર્ભવતી ગાયના મૂત્રમાં પાચકરસ, હોર્મોન્સ વધારે પડતા જોવા મળે છે. બધા પ્રકારના મૂત્રમાં ગૌમૂત્રને વધારે ગુણવાન મનાય છે એટલે જ ગૌમૂત્રને શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. ગૌમૂત્રના પ્રયોગથી સોજો તરત જ દૂર થાય છે. કુષ્ઠના નિવારણમાં ગૌમૂત્ર ઉત્તમ ઔષધ છે. ગૌમૂત્ર પીવાથી પેટના દરેક રોગ નાશ પામે છે. યકૃત અને પ્લીહના વધવામાં ગૌમૂત્ર પીવાથી કે તેનો શેક કરવાથી ખૂબ લાભ થાય છે. ગૌમૂત્રની સાથે જૂનો ગોળ અને દળેલી હળદર પીવાથી શ્રીપદ, હાથીપગો, દાદર અને કૃષ્ટ વગેરે નાશ પામે છે.

એક મહિના સુધી ગૌમૂત્રની સાથે એરંડ તેલ પીવાથી સંધિવા અને વાતથી થતા રોગો નાશ પામે છે. ગૌમૂત્ર સર્વરોગ નાશક હોવાને કારણે એના સેવનથી સેવન દરમ્યાન શરીરના રોગ મૂદુપડી આંતરડા કે મલમાર્ગથી નીકળી જાય છે એટલા માટે જ જરૂરિયાત પરેજની સાથે ચિકિત્સા કરવાથી કોઈ એક રોગ જ નહી પરંતુ શરીર આખાની ચિકિત્સા થઈ જાય છે. આની વિધિ અત્યંત સરલ અને જલદીથી લાભકારી છે.

આયુર્વેદમાં ઘણાબધા રોગમાં ગૌમૂત્ર અને ગૌ છાણનો પ્રયોગ દર્શાવેલ છે. રોગ નિવારણ માટે જુદી જુદી વિધિ દ્વારા ગૌમૂત્રનું સેવન બતાવેલ છે જેમાંથી ગૌમૂત્ર પીવાથી, માલીસ કરવાથી, નસ્ય એનીમા અને ગર્મશેક કરવા જેવા મુખ્ય ઉપાય છે. પીવા માટે તાજું તેમજ માલિસ કરવા માટે રથી ૫ દિવસ જૂનું ગૌમૂત્ર ઉત્તમ બતાવેલ છે. બાળકને ૫ મિલી અને મોટાને રોગાનુસાર ૨૦થી૩૦ મીલિ સુધીની માત્રામાં દિવસમાં બેવાર ગૌમૂત્રનું પાન કરાવવું જોઈએ. ગૌમૂત્ર પાન દરમ્યાન ગરમ-મસાલા, પાન, તમાકુ તથા માદક દ્રવ્યોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે. ગૌમૂત્રનો પ્રયોગ નીચેની બીમારીમાં પણ કરી શકાય છે.

૧. કફવૃદ્ધિ: વધારે પડતો કફનાશ કરવા માટે ગૌમૂત્ર પ્રભાવશાળી ઔષધિ છે. આનું સેવન કરવાથી જુદા-જુદા કફના વિકાર જેવા કે તન્દ્રા, આળસ, શરીર વધવું, મોંમાં દુગંધ મારવી, અપચો તથા ગળામાં કફ જામી જવા જેવા રોગ નષ્ટ પામે છે.
૨. જૂનો તાવ: ઋતુ પરિવર્તનના કારણે વારંવાર તાવ આવવાને કારણે ગૌમૂત્રનું સેવન (પાન) અથવા નસ્ય દ્વારા સેવન કરવાથી રોગ મુક્તિ થાય છે.
૩. શોથ: શરીરમાં ધાતુપાત થવાની ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પુનર્નવાષ્ટક ક્વાથની સાથે ગૌમૂત્રના સેવનથી શોથ દૂર થાય છે. આ રોગમાં ઘી અને મીઠાનું સેવન ન કરવું જોઈએ શોથ ઉપર ગૌમૂત્રની માલિશ પણ લાભકારી છે.
૩. કૃમિ: પેટમાં કૃમિના રોગમાં અડધી ચમચી અજવાયનનું ચૂર્ણ ની સાથે ચાર ચમચી ગૌમૂત્રનું એક અઠવાડિયું સેવન કરવું જોઈએ. બાળકોને આ માત્રા પૂરતી છે.
૪. યકૃતમાં રોગ: યકૃતમાં સોજો આવવામાં ગૌમૂત્રનું સેવન અમૂલ્ય ઔષધ છે. પુનર્નવા ક્વાથમાં સરખાભાગે ગૌમૂત્ર મિલાવી પીવાથી યકૃતનો સોજો દૂર થાય છે. આ રોગમાં ગૌમૂત્રનો શેક પણ લાભદાયક છે. ગરમ ગૌમૂત્રમાં કપડાને બોળીને શેક કરવો જોઈએ.
૫. બંધકોશ: બંધકોશ અથવા કબજિયાતમાં ગૌમૂત્રનું પાન કરવું જોઈએ. સવાર સાંજ ૩-૩ગ્રામ હરડેના ચૂર્ણની સાથે ગૌમૂત્ર પાન કરવાથી જૂનો કબજિયાત દૂર થાય છે.
૬. જલોદર: પેટમાં પાણી ભરાઈ જવાથી ગૌમૂત્રનું પાન લાભદાયક છે. ૫૦-૫૦ ગ્રામ ગૌમૂત્રમાં ૨- ૨ ગ્રામ યવક્ષાર મેળવીને પીવાથી થોડાક સમયમાં પેટનું પાણી ઓછુ થઈ જાય છે. જલોદરના દર્દીએ ગાયના દૂધનું જ પાન કરવું જોઈએ.
૭. ઉદાવર્ત: પેટમાં વાયુ વધવાને કારણે આ વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. સવારે અડધો કપ ગૌમૂત્રમાં મરી અને લીબુંનો રસ મેળવીને પીવાથી ગેસના રોગમાંથી થોડાક જ દિવસમાં છૂટકારો મળે છે. આ બીમારીમાં ગૌમૂત્રથી પકાવેલ ક્ષાર પણ ગુણકારી છે. ભોજનના પ્રથમ કોળીયામાં અડધી ચમચી ગૌમૂત્ર ક્ષાર અને અડધીચમચી ગૌ- ઘી ને મેળવીને પીવાથી વાયુ બનતો વધી
- ૮.: મેદસ્વીપણુ (મોટાપો): આ શરીરને માટે અતિ કષ્ટદાયક અને ઘણા બધા રોગોને આમંત્રણ આપનાર છે. સ્થૂળતાથી મુક્તિ મેળવવા માટે અડધો ગ્લાસ તાજા પાણીમાં ચાર ચમચી ગૌમૂત્ર, બે ચમચી મધ અને એક ચમચી લીબુંનો

રસ મેળવી રોજ પીવું જઈએ. એનાથી શરીરની વધારાની ચરબી દૂર થઈ શરીરની સુંદરતા બનાવે છે.

૯. **ચામડીના રોગ:** ખરજવું, દાદર, કોઠ વગેરે ચામડીના રોગોના નિવારણ માટે ગૌમૂત્ર રામબાણ દવા છે. લીમડો-ટીંડોડાના ક્વાથ સાથે બન્ને સમય ગૌમૂત્રનું સેવન લોહીના વિકાર દૂર કરી ચામડીના રોગો દૂર કરે છે. જીરૂ અને ગૌમૂત્રને પીસીને લેપ બનાવી લગાડવાથી ચામડી ગૌરવર્ણી અને રોગરહિત બને છે.

૧૦. **સંધિવાત:** સાંધાના જૂના તથા નવા રોગ ખૂબ પીડાકારક હોય છે. મહારાસ્નાદિ ક્વાથ સાથે ગૌમૂત્ર મેળવીને પીવાથી આ રોગ દૂર થાય છે. ઠંડીમાં સૂંઠ ૧-૧ ગ્રામ સાથે પણ આનું સેવન કરી શકાય છે. દર્દની જગ્યાએ ગરમ ગૌમૂત્રનો શેક પણ કરવો જોઈએ.

૧૧. **નાસૂર:** આને નાડીવ્રણ પણ કહેવાય છે. આ રોગની જડ ઊંડી હોય છે, આથી ઓપરેશન કરવું જરૂરી છે. પરંતુ ગૌમૂત્રનું સેવન આ બીમારીને જડમૂળથી નાશ કરે છે. સવાર- સાંજ ૪-૪ ચમચી ગૌમૂત્રને પીવાથી તથા બીમારીવાળા ભાગ પર ગૌમૂત્રની પટ્ટી રાખવાથી એકથી બે માસમાં રોગ મટી જાય છે.

૧૨. **કોલેસ્ટેરોલ:** કોલેસ્ટેરોલ એક વસામય દ્રવ્ય છે, જેના વધવાથી લોહીમાં અનેક પ્રકારના વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. ગૌમૂત્રની ૨-૨ ચમચી સવાર-સાંજ લેવાથી વધેલો કોલેસ્ટેરોલ ઘટી શકે છે.

આ પ્રકારે ગૌમૂત્રનું સેવન બહુ બધી બીમારીઓનું શમન કરે છે. એક માન્યતા મુજબ રામ વનવાસના સમયે ભરત ૧૪ વર્ષ સુધી અન્ન સાથે ગૌમૂત્રનું સેવન કરવાથી સ્વસ્થ રહી શક્યા.

ગૌ-દૂધના ગુણધર્મ:

આચાર્ય અગ્નિવેશે દૂધને “પરમં જીવનયાનામ્” અર્થાત્ જીવનમય દ્રવ્યમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ ગાયના દૂધને ગણાવેલ છે. ગાયના દૂધમાં ૧૦૧ જુદાં-જુદાં પદાર્થ છે. એમિનો એસીડ(૧૯), પ્રોટીન(૩ પ્રકાર), વસા અમ્લ (૧૧ પ્રકાર), વિટામિન્સ (૬ પ્રકાર). પાયક રસ (૭ પ્રકાર), ખનીજ ક્ષાર (૨૫ પ્રકાર), ફોસ્ફોરસના યૌગીક (૫ પ્રકાર) નત્રલ વિશેષ પદાર્થ (૧૪ પ્રકાર) શર્કરા વિગેરે દર્શાવેલ છે. આ જોઈને આ યુગમાં આશ્ચર્ય થાય છે. કે આપણા પૂર્વજો એક જ વાક્યમાં શું-શું જણાવી દે છે. ગાયના દૂધમાં મધુર રસ, શીત વીર્ય, સ્નિગ્ધતા હોય છે. પચવામાં ભારી અને મંદ હોય છે. એકદમ નિર્દોષ છે. આ રીતે ગાયના દૂધમાં દસ ગુણ હોય છે. ગાયનું દૂધ ઓજવર્ધક અને ધાતુની વૃદ્ધિ કરવાવાળું હોય છે. આચાર્ય

સુશ્રુતે પણ ગાયના દૂધને જીવનીય કહ્યું છે. ગાયનું દૂધ જીવન માટે ઉપયોગી, જવરાવ્યાધિનાશક, રસાયન, રોગ અને વૃધ્ધાવસ્થાને નાશ કરવાવાળું, બુધ્ધિ વધારનારું, બળ વધારનારું અને થાક, ચક્રર આવવા, મદ, શ્વાસ, ઉધરસ, વધારે પડતી તરસ, ભૂખ, જૂનો તાવ અને રક્તપિત્ત જેવા રોગોનો નાશ કરે છે. દૂધ આયુને સ્થિર રાખી વધારે છે.

ગાયના દૂધના દહીંના ગુણધર્મ:

ગાયના દૂધમાંથી બનેલ દહીં ઉત્તમ, બળકારક, સ્વાદિષ્ટ, રુચિકર, પવિત્ર, દીપન, પૌષ્ટિક અને વાતનાશક છે. બધા પ્રકારના દહીંમાં ગાયનું દહીં અધિક ગુણકારી છે.

ગાયના દૂધની છાશના ગુણધર્મ:

ગાયના દૂધની છાશ ત્રિદોષનાશક, પચવામાં ઉત્તમ દીપન, રુચિકારક, બુદ્ધિજનક અને પેટના રોગો મટાડનાર છે.

ગાયના દૂધનું માખણના ગુણધર્મ:

ગાયના દૂધનું માખણ હિતકારી, વર્ષા ઉઘાડનારું, બળકારક, વાત અગ્નિદીપક, પિત્ત રક્તના વિકાર, ક્ષયને નાશ કરનારું છે. બાળકો માટે અમૃતતુલ્ય લાભકારી છે.

ગાયના ઘીના ગુણધર્મ:

ગાયનું ઘી કાન્તિ અને યાદશક્તિ વધારનારું, બળકારક, મેઘ, પુષ્ટિ વધારનારું, વાત-કફનો નાશ કરનારું, શ્રમ થાક ઘટાડનારું, રસોઈમાં મધુર, શરીરને સ્થિર રાખવાવાળું બહુ ગુણવાળું છે જે ભાગ્યથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. આયુર્વેદીય ગ્રંથોમાં વર્ણિત પંચગવ્ય ઘીનું ચિકિત્સાની દૃષ્ટિએ વિશેષ મહત્ત્વ છે આના નિર્માણમાં તાજું છાણ, ગૌમૂત્ર દૂધ, દહીં અને ઘી હોય છે પંચગવ્યના સેવનથી અપસ્માર, ઉન્માદ, શોથ પેટના રોગ, ભગંદર, કમળો, વિષમજવર તથા ગુલ્મનું નિવારણ થાય છે. સર્પદંશના નિવારણ માટે આ ઉત્તમ ઔષધ છે. ચિન્તા, વિષાદ વગેરે મનોવિકાર દૂર કરી પંચગવ્ય ઘી નાડી તંત્રને પરિપુષ્ટ બનાવે છે.

સનાતન ધર્મમાં ગાયને માતા સમાન સન્માન પ્રાપ્ત થાય છે ગાય હંમેશાં કલ્યાણકારી અને પુરુષાર્થ ચતુષ્ટયની સિદ્ધિ પ્રદાન કરવાળી છે માનવજાતિની સમૃદ્ધિ ગાયની સમૃદ્ધિ સાથે જોડેલી છે. ગાયમાતાનો અમારા સ્વાસ્થ્ય સાથેનો ઊંડો સંબંધ છે ગાય આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક તાપોના નાશ કરવામાં સક્ષમ છે. એટલા માટે જ અમૃત સમાન ગૌમૂત્ર છાણ, દૂધ દહીં, ઘી જેવી અમૂલ્ય વસ્તુઓ પ્રદાન કરવાવાળી ગાયને શાસ્ત્રોમાં સર્વસુખ આપનારી કહી છે.

(આચાર્ય, જી.જે. પટેલ આયુર્વેદ કોલેજ, ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર (૦૨૬૯૨) ૨૩૯૧૨૨)

Next Generation sequencing technique in elucidating plant-microbe interactions

Yachana Jha

Abstract

Soil is populated by a diverse range of microorganisms because plant roots secrete metabolites and can be utilized as nutrients by them. Due to this plants in their natural habitats are surrounded by a large number of microorganisms. Some microbes directly interact with plants in a mutually beneficial manner whereas others colonize the plant only for their own benefit. Microbes can directly and indirectly affect plants by drastically altering their environments. Such interactions affect plants survival under normal as well as biotic and abiotic stressed environments. So recent advances in next generation sequencing (NGS) of bulk soil DNA and mRNA-derived cDNA (also referred to as RNA-sequence) have led to predictions that DNA microarray like technologies may soon be superseded by massively parallel cDNA sequencing. Each cDNA can provide a quantitative measure for gene expression that, especially for low abundance transcripts, may reflect gene expression profiles more accurately than DNA microarrays. Metagenomics allows microbial communities profiling based on DNA directly extracted from an environmental sample, has been successfully used to access a much greater diversity of complex microbial communities. Thus understanding the complex interaction of microbes with plant by metagenomic and transcriptome analysis can potentially offer new strategies to enhance plant productivity in an environmentally friendly manner.

Introduction

Plants throughout their lifetime, in natural environments establish multiple interactions with many different microorganisms. These extremely complex microbial communities have remained largely uncharacterized, despite their potentially paramount importance for plants (Sessitsch et al. 2011). The application of molecular genetic detection and identification methods greatly aids in clarifying the phylogenetic relationships of the microbial community of rhizosphere-associated

bacteria. It is generally accepted that only a combination of methods, including classical cultivation techniques and cultivation-independent techniques, allow a comprehensive insight into the bacterial community in environmental habitats. But Next generation sequencing has exponentially increased sequencing depth, enhancing descriptions of microbial communities and discovering rare species and lineages that had previously been undetectable (Gilbert et al. 2009). Microbial ecologists also learned how to overcome the bias in 'culture dependent' approaches, using genomics to elucidate functional roles and requirements. Plant-microbe interactions can be broadly categorized as beneficial, detrimental and neutral. Although the effect that most microbes would appear to be neutral on plants, these microbes may utilize plant-derived organic compounds as substrates for energy production, and thus may still play key roles in nutrient cycling and modifying plants' environments (Schenk et al. 2012). Beneficial microbes promote plant growth and/or suppress plant diseases by a variety of mechanisms, which include production of growth regulators, biosynthesis of pathogen-inhibiting compounds, and improved nutrient acquisition. Much rarer, but more noticeable due to their detrimental effects, are plant pathogenic microorganism that can cause disease on plants. The potential outcome of these plant-microbe interactions is further influenced by abiotic stress (Berg, 2009). Understanding the complex nature of plant-microbe interactions can potentially offer new strategies to enhance plant productivity in an environmentally friendly manner. Cellular capacities of uncultured microbial communities can be deciphered using metagenomic approaches (Dinsdale et al. 2008) in which DNA extracted from the entire population is analyzed for its gene content to investigate, in a culture-independent manner, key biological processes contributed by an endophytic bacterial community in roots of plant.

Environmental conditions including biotic and abiotic stresses undoubtedly play a major role in limiting plant productivity. The potential of multispecies transcriptomics reveal key processes between plants and microbes that can be exploited for biotechnological applications. Specifically, the new knowledge gained from

transcriptome analyses of interactions between plants and/or beneficial or detrimental microbes can be exploited in such a way that ultimately leads to the development of crop cultivars that are productive under multiple environmental pressures (Simon and Daniel, 2011). Metatranscriptomics is the exploratory gene expression analysis of complex microbial community assemblages without the need for cultivation, using RNA extracted directly from an environmental sample such as water, soil or plants. Although interactions of certain plants with pathogens, mycorrhizae or distinct plant growth-promoting bacteria have been relatively well studied, it is likely that an unbiased multi-species approach such as metatranscriptomics will lead to the discovery of potentially interesting plant-microbe relationships (Trewavas, 2009). Studies of whole microbial communities have the potential to identify new beneficial microbes and their interactions.

Next generation sequencing technologies

Plants are one of the most fascinating and important groups of organisms living on Earth. They serve as the conduit of energy into the biosphere, provide food, and shape our environment. If we want to make headway in understanding how these essential organisms function and build the foundation for a more sustainable future, then we need to apply the most advanced technologies available to the study of plant life. The five years since the introduction of NGS technology have seen a major transformation in the way scientists extract genetic information from biological systems like plant, revealing limitless insight about the genome, transcriptome, and epigenome of any species. On the other hand, the global diversity of organisms, both at the plant and microbe level, and their interaction mechanisms have been hardly studied and represent one of the last blanks on the terrestrial map. This ability has catalyzed a number of important breakthroughs, advancing scientific fields from human disease research to agriculture and evolutionary science. Recent evidence has shown that symbiotic and mutualistic microbes in the rhizosphere of plants can be of major importance to settle in nutrient-poor and environmentally extreme conditions (Bomar et al. 2011).

In principle, the concept behind NGS technology is —the bases of a small fragment of DNA are sequentially identified from signals emitted as each fragment is re-synthesized from a DNA template strand. NGS extends this process across millions of reactions in a massively parallel fashion, rather than being limited to a single or a few DNA fragments. This advance enables rapid sequencing of large stretches of DNA base pairs spanning entire genomes, with the latest instruments capable of producing hundreds of gigabases of data in a single sequencing run. Demand has never been greater for revolutionary technologies that deliver fast, inexpensive and accurate genome information. This challenge has catalyzed the development of next-generation sequencing (NGS) technologies. The inexpensive production of large volumes of sequence data is the primary advantage over conventional methods. The automated Sanger method is considered as a ‘first-generation’ technology, and newer methods are referred to as next-generation sequencing (NGS). These newer technologies constitute various strategies that rely on a combination of template preparation, sequencing and imaging, and genome alignment and assembly methods. The major advance offered by NGS is the ability to produce an enormous volume of data cheaply — in some cases in excess of one billion short reads per instrument run.

Template preparation

The need for robust methods that produce a representative, non-biased source of nucleic acid material from the genome under investigation cannot be overemphasized. Current methods generally involve randomly breaking genomic DNA into smaller sizes from which either fragment templates or mate-pair templates are created. A common theme among NGS technologies is that the template is attached or immobilized to a solid surface or support. The immobilization of spatially separated template sites allows thousands to billions of sequencing reactions to be performed simultaneously.

Sequencing and imaging

There are fundamental differences in sequencing clonally amplified and single-molecule templates. Clonal amplification results in a population of identical templates, each of which

has undergone the sequencing reaction and upon imaging, the observed signal is a consensus of the nucleotides or probes added to the identical templates for a given cycle. This places a greater demand on the efficiency of the addition process, and incomplete extension of the template ensemble results in lagging-strand dephasing.

Genome alignment and assembly

After NGS reads have been generated, they are aligned to a known reference sequence or assembled de novo. The decision to use either strategy is based on the intended biological application as well as cost, effort and time considerations. This approach is substantially cheaper and faster. There are limitations to the alignment approach, such as placing reads within repetitive regions in the reference genome or in corresponding regions that may not exist in the reference genome; the latter situation may result from gaps in the reference genome or the presence of structural variants (Svs) in the genome being analyzed.

NGS in Plant-microbe interactions

The last several years have seen revolutionary advances in DNA sequencing technologies with the advent of next-generation sequencing (NGS) techniques. NGS methods now allow millions of bases to be sequenced in one round, at a fraction of the cost relative to traditional Sanger sequencing. As costs and capabilities of these technologies continue to improve, we are only beginning to see the possibilities of NGS platforms, which are developing in parallel with online availability of a wide range of biological data sets and scientific publications and allowing us to address a variety of questions not possible before.

The fundamental biology of plants is similar to human being; they use the same genetic code, share many homologous genes, and even many regulatory mechanisms, basic biochemical pathways, and fundamental processes in cell biology. However, their form and lifestyle are fundamentally different. Plants can reach individual life spans of up to 5000 years; they can obtain adequate nutrition from the air and soil and survive adverse environmental conditions and attacks from pests, pathogens, and herbivores, despite remaining rooted in one spot for their lifetime. Plants are also valuable basic research

objects since we can learn fundamental principles that are shared with humans and at the same time learn how different wiring can create such fundamental differences in form, biochemistry, and function. If we want to make headway in understanding how these essential organisms function and build the foundation for a more sustainable future, then we need to apply the most advanced technologies available to the study of plant life (David et al. 2012).

Plant–microbe interactions may occur at phyllosphere, endosphere and rhizosphere. Phyllosphere is related with the aerial parts of the plants and endosphere with internal transport system. Rhizosphere, the term, can be defined as any volume of soil specially influenced by the plant roots or in association with the roots and plant-produced material. Plant exudates such as amino acids and sugars provide a rich source of energy and nutrients for the bacteria in rhizosphere, resulting in more microbial populations in the region than outside the region (Haas and Defago 2005). Changes in rhizobacterial community structure have been reported with the application of polymerase chain reaction (PCR) and denaturing gradient gel electrophoresis (DGGE) resulting in significant alterations in plant–microbes interactions.

Significance of NGS in understanding the plant-microbe interactions

Plants are sensitive to microbial activity and may experience either enhanced or compromised performance, depending on the activities of the associated microbes. This feed back loop between plants, soil and microbe is significant in natural system, but suppressed in modern agricultural system. Enhancing our ability to manipulate or direct these plant-soil-microbes interaction will yield progress toward sustainability enhance beneficial functions within the soil microbial communities will allow for sustained production with reduced chemical inputs. Significant advances have been made over the past decade in-

1. Ability to characterize complex microbial diversity in the soil, thanks to NGS and adequate bioinformatic pipelines and statistical methods combined with;
2. The possibility to analyze plant functioning

- during plant microbial communities' interaction,
3. The advances in plant genotyping technology including rapid increases in the number of genetic markers available for genome-wide association studies.

APPLICATION

Microbes play a key role in interacting with plants, in that they can promote or reduce plant growth, defenses against pathogens, or by providing nutrients. Gaining an understanding of these interactions is a crucial component of understanding the requirements of plants from their environment. Genome sequencing allows the discovery and comparative analysis of the gene repertoire of the different microbial species interacting with plants, as well as to associate the gene content with experimental information on plant and microbe traits.

This procedure allows to directly decipher the genetic information of uncultured microorganisms from their natural environments and to study microbial communities as a whole. With next generation sequencing technologies, billions of base pairs of microbial metagenome and genomic DNA can be efficiently sequenced at low cost and in little time. This allows the generation of large-scale sequence data sets representing the genetic repertoire of the uncultured and cultured microbes which interact with plants. To gain a systematic understanding of the functional processes involved in these interactions, novel computational techniques for the analysis and knowledge discovery from these large-scale data sets are needed.

Conclusions

Most functional information on bacterial endophytes is derived from the (genomic or mutational) analysis of model strains, whereas metagenome analysis revealed insights beyond the genome information of individual bacterial strains. Without cultivation bias, the genomic characteristics of the most abundant bacterial endophytes colonizing plant roots under field conditions. Analysis revealed that bacterial endophyte communities seem to be highly adapted to proliferate and spread within plants and may be considered to be rich reservoirs of bacterial activities affecting plant growth and health. Bacterial gene expression analysis at different stages of plant growth will help us to

understand the dynamics of the plant–endophyte system. A deeper understanding of endophyte functions and mechanisms for their establishment in the endosphere could be exploited to improve agricultural management practices with respect to biocontrol, bioremediation, and plant nutrition.

References.

1. Sessitsch A, Hardoim P, Döring J, Weilharter A, Krause A, Woyke T, et al. Functional Characteristics of an Endophyte Community Colonizing Rice Roots as Revealed by Metagenomic Analysis. *MPMI*. 2012; 25: 28-36.
2. Gilbert JA, Field D, Swift P, Newbold L, Oliver A, Smyth T, et al. The seasonal structure of microbial communities in the Western English Channel. *Environ Microbiol*. 2009; 11:3132–3139.
3. Schenk1, Peer M, Lilia C, Carvalhais1, Kemal Kazan. Unraveling plant–microbe interactions: can multi-species transcriptomics help? *Trends in Biotechnology*. 2012; 30(3): 177-184.
4. Berg, G. Plant–microbe interactions promoting plant growth and health: perspectives for controlled use of microorganisms in agriculture. *Appl. Microbiol. Biotechnol*. 2009; 84: 11–18.
5. Dinsdale EA, Elizabeth AD, Robert AE, Dana H, Florent A, Mya B, et al. Functional metagenomic profiling of nine biomes. *Nature* 2008; 452: 629-632.
6. Simon C, Daniel R. Metagenomic analyses: past and future trends. *Appl. Environ. Microbiol*. 2011; 77: 1153–1161.
7. Trewavas A. What is plant behavior? *Plant Cell Environ*. 2009; 32: 606–616.
8. David WE, Wolf BF. New Technologies for 21st Century Plant Science. *The Plant Cell*. 2012; 24: 374–394.
9. Bomar L, Maltz M, Colston S, Graf J. Directed culturing of microorganisms using metatranscriptomics. *mBio*. 2011; 2:e00012–11.
10. Haas D, Defago G. Biological control of soil-borne pathogens by fluorescent pseudomonads. *Nat. Rev. Microbiol*. 2005; 3: 307-319.

(N. V. Patel College of pure & Applied Sciences,
V. V. Nagar, Anand Mo:+91-9426282152

॥ अહેવાલ ॥

સમન્વય ગોષ્ઠિનું અમૃત પર્વ

અજય પાઠક

લોકભારતી ગ્રામ વિદ્યાપીઠ, સણોસરા (તા.શિહોર, જિ. ભાવનગર) મુકામે તા. ૨૫, ૨૬, ૨૭ સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૫ના રોજ સમન્વય રાજ્યગોષ્ઠિનું આયોજન થયું હતું. જી.સી.ઈ.આર.ટી.ના પૂર્વ નિયામકશ્રી પુરુષોત્તમભાઈ એમ. પરમારે શરૂ કરેલ અને ડબોઉ હાઈસ્કૂલના પૂર્વ પ્રિન્સિપાલ સ્વ. ડૉ. હરિભાઈ પટેલ દ્વારા સંવર્ધિત એવી સમન્વય રાજ્યગોષ્ઠિનો આ ૭૫મો કાર્યક્રમ હતો. આ રીતે ગોષ્ઠિનું આ અમૃત પર્વ હતું.

રાજ્યવ્યાપી શિક્ષણ સંવર્ધન અભિયાન-સમન્વય અંતર્ગત શિક્ષણમાં ગુણાત્મક સુધારણા માટેના પ્રયોગો, પ્રવૃત્તિઓ, વિચાર વિમર્શ અને ચિંતનગોષ્ઠિઓ છેલ્લાં ૨૫ વર્ષથી દર ચાર માસે એકવાર યોજવામાં આવે છે, કોઈપણ પ્રકારના બંધારણ કે સભ્ય ફી વિના સ્વંયશિસ્ત, સ્વયં પ્રેરણા અને સ્વેચ્છાથી ચાલતી આ અવૈધિક સંસ્થા છે. ગુજરાતના શિક્ષણ અને કેળવણી સાથે નિસ્ખત ધરાવતા સંવેદનશીલ શિક્ષકો, આચાર્યો, સંચાલકો વગેરે નિયમિતપણે વર્ષમાં ત્રણ વાર મળે છે, ચિંતન-ગોષ્ઠિ-સ્વાધ્યાય કરે છે અને શિક્ષણ સંવર્ધન માટે મથામણ કરે છે.

લોકભારતીના આંગણે યોજાયેલ ૭૫મી ગોષ્ઠિના કાર્યક્રમનો આરંભ તા. ૨૫.૦૮.૨૦૧૫ના રોજ બપોરે ૨:૩૦ કલાકે થયો હતો. શ્રી પ્રતાપભાઈ ત્રિવેદી (સુરત) અને શ્રી વી.જી. સવાણી (ભાવનગર)ના સંચાલન તળે આરંભમાં પ્રાર્થનાગીત બાદ શ્રી હસમુખભાઈ દેવમોરારિએ સ્વાગત પ્રવચન કર્યું હતું. મંચસ્થ મહાનુભાવોમાં સર્વશ્રી નર્મદભાઈ ત્રિવેદી, રણછોડભાઈ શાહ, નાનુભાઈ વાનાણી (રાજ્યમંત્રી-શિક્ષણ), અરુણભાઈ દવે, સંજય દેસાઈ તથા અલકાબેન ઉપસ્થિત હતાં. સમન્વયની પ્રવૃત્તિ વિશે નર્મદભાઈ ત્રિવેદીએ રજૂઆત કરી. પ્રવૃત્તિનો અહેવાલ મુદ્રિત સ્વરૂપે વિતરિત કરવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે મંચસ્થ મહાનુભાવો દ્વારા એક સ્મરણિકાનું વિમોચન કરવામાં આવ્યું હતું. સ્મરણિકામાં સમન્વયના મિત્રો તથા નિમંત્રિત લેખકોના શિક્ષણ વિષયક લેખોનો સંચય કરવામાં આવ્યો હતો. શ્રી રણછોડભાઈ શાહ (ભરૂચ) તેમના પ્રાસંગિક ઉદ્બોધનમાં એ વાતનો ખાસ ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે આ જીવન્ત ગોષ્ઠિનો પ્રારંભ એક સરકારી અધિકારી દ્વારા થયો હતો. શ્રી અરુણભાઈ દવેએ પોતાના પ્રાસંગિક વક્તવ્યમાં લોકભારતી સંસ્થાનું સત્ત્વ અને તેની આગવી

પ્રણાલિકાઓ વિશે વાત કરી હતી. આ સાથે શ્રી અતુલ પંડ્યાએ પાવર પોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન દ્વારા ‘લોકભારતી-એ પાયોનિયર ઈન્સ્ટિટ્યૂશન ફોર રુરલ હાયર એજ્યુકેશન સીન્સ (૧૯૫૩)’ વિશે રજૂઆત કરી હતી. શ્રી નાનુભાઈ વાનાણીએ પોતાના અધ્યક્ષીય પ્રવચનમાં જણાવ્યું કે “હું અહીં માત્ર સાક્ષી બન્યો નથી, સહભાગી બન્યો છું.” તેમણે કહ્યું કે અત્યારે શિક્ષણમાં માત્ર બુદ્ધિ પર (જ્ઞાન પર) ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. બુદ્ધિની સાથે કર્મ ઉપર ભાર મૂકવાની જરૂર છે. હૃદયની કેળવણી પર ભાર મૂકવામાં આવે તો માનવ પૂર્ણ બને. જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિના સમન્વયની જરૂર છે. તેમણે ખાસ જણાવ્યું કે માનવીય સામાજિક પર્યાવરણની અસમતુલા થઈ છે તેમાંથી બહાર નીકળવાનો આ માર્ગ છે. તેમણે ભારતી ચિંતનમાં વ્યક્તિથી સમષ્ટિ સુધીની યાત્રાનું મહત્ત્વ છે તે તરફ ધ્યાન દોર્યું.

તા. ૨૬.૦૮.૨૦૧૫ સવારે ૮:૩૦ કલાકે પ્રથમ બેઠક યોજાઈ હતી. આ બેઠકમાં સર્વશ્રી ડૉ. સુદર્શન આયંગર તથા મનસુખ સલ્લાએ અનુક્રમે ‘ગાંધીજી અને સાથીદારો’ અને ‘નઈતાલીમનું ઝીલાયેલું પ્રતિબિંબ’ વિષયો પર વક્તવ્યો આપ્યા હતા. શ્રી આયંગરે ગાંધીજીએ ઉલ્લેખેલા સાત પાપોની વાત કરી અને એ પાપોને દૂર કરવાનો રસ્તો ગાંધીનો જ રસ્તો છે તેમ જણાવ્યું. તેમણે વિનોબાજી, એન્ડ્રુઝ, પ્રભુદાસ ગાંધી વગેરે. અંગે વાતો કરી. તેમણે ભાર પૂર્વક જણાવ્યું કે વ્યક્તિ પરિવર્તન વગર તંત્ર પરિવર્તન શક્ય નથી. તેમણે ‘જીવનનું પરોઢ’ પુસ્તક વાંચવા અનુરોધ કર્યો. ‘મારું જીવન એ જ મારી વાણી’ પુસ્તકની મહત્તા સ્થાપી. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ પછી આવો ગ્રન્થ આ એક માત્ર છે તેમ જણાવ્યું. શ્રી સલ્લાએ નઈતાલીમ અંગે બોલતાં જણાવ્યું કે નઈતાલીમ એટલે નબળી સંસ્થાઓ એમ નહિ. તેમણે સ્વીકાર્યું કે નબળી સંસ્થા હોઈ શકે. સાથે એ સ્પષ્ટ કર્યું કે નઈતાલીમનું તે પ્રતિનિધિત્વ કરતી સંસ્થા નથી. સલ્લાભાઈએ ખાસ કહ્યું કે, “સાચા જીવનની કેળવણી એ નઈતાલીમ એવી મારી વ્યાખ્યા છે. તેમણે દક્ષિણ આફ્રિકાનો સત્યાગ્રહ તથા ‘અન ટુ ધ લાસ્ટ’ પુસ્તકોનો ઉલ્લેખ કર્યો અને શિક્ષકોને તે બન્ને પુસ્તક વાંચન અનુરોધ કર્યો. રાજાજીનો ઉલ્લેખ કરીને કહ્યું કે “નઈ તાલીમ એ ગાંધીજીએ વિશ્વને આપેલી ભેટ છે.”

આ તકે શ્રી પ્રતાપભાઈ ત્રિવેદી લિખિત પુસ્તક ‘પગલે પગલે અમીરસ’નું વિમોચન શ્રી મનસુખ સલ્લાના હસ્તે કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રથમ બેઠકનું સંચાલન

સર્વશ્રી મોહનભાઈ મોર તથા રાજેશ ધામેલિયાએ કર્યું હતું.

બીજી બેઠક ૧૧:૦૦ કલાકે ડૉ. કુણાલ પંચાલ તથા ડૉ.કુલદીપ ઠક્કરના સંચાલન તળે આરંભાઈ હતી. આ બેઠકમાં ‘ગુજરાતની શિક્ષણ વિભૂતિઓ તથા તેમનું ચિરંજીવ સાહિત્ય’ એવા વિષય ઉપર સર્વશ્રી ડૉ.છાયા પારેખ, ડૉ.સુરેશ પ્રજાપતિ, પ્રકાશ ભટ્ટી, અલકાબેન પટેલ, શક્તિદાન ગઢવી અને અર્ચનાબેન ત્રિવેદી દ્વારા અનુક્રમે ગિજુભાઈ બધેકા, નાનાભાઈ ભટ્ટ, યશવંત શુક્લ, જુગતરામ દવે, મનુભાઈ પંચોળી, અને મૂળશંકરભાઈ વિશે દસ મિનિટની સમય મર્યાદામાં રજૂઆત થઈ હતી.

ત્રીજી બેઠક બપોરે ૨:૩૦ કલાકે આરંભાઈ હતી. આ બેઠકનું સંચાલન અંબિકાબેન સુથાર તથા નીરજ રાજ્યગુરુ એ કર્યું હતું. સર્વશ્રી ડૉ.જયંત વ્યાસ, ડૉ.નલિન પંડિત તથા ડૉ.ભદ્રાયુ વચ્છરાજાની દ્વારા અનુક્રમે ‘શિક્ષક-વિદ્યાર્થી સંબંધો’, ‘સમન્વયની અસરકારકતા’ અને ‘આપણે કેટલા સાચા? આપણે કેટલા જુદા?’ વિષયો પર વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં.

ડૉ. જયંત વ્યાસે પ્રાચીન, મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન એવા ત્રણ કાલખંડમાં ભારતીય શિક્ષણ પ્રણાલીઓમાં ગુરુ-શિષ્ય સંવાદ/સંબંધ કેવા હતા તેનું ચિત્રણ આપ્યું હતું. આજની પરિસ્થિતિમાં શિક્ષક જ્ઞાનનો મેનેજર છે, ફેસિલીટેટર છે, ખાનગી ટ્યૂશન પ્રથા વિકસી છે, ખરીદ-વેચાણમાં આખો શિક્ષણ-મામલો સલવાયો છે, શિક્ષણનાં મૂલ્યો બદલાયાં છે વગેરે વાતો કરી. શિક્ષકની ભૂમિકા બદલાતાં શિક્ષક-વિદ્યાર્થી સંબંધ બદલાયા છે તે વાતની નોંધ લીધી. શ્રી નલિન પંડિતે ‘સમન્વયની અસરકારકતા’ વિષય નિમિત્તે શિક્ષણ વિષયક વાતો કરી. તેમણે પોતાનું વક્તવ્ય મુદ્રિત સ્વરૂપે વિતરિત કર્યું. સમન્વયના સ્થાપક પરમાર સાહેબનું ભાવપૂર્ણ સ્મરણ કર્યું. તેમણે વેદના પૂર્ણ ભાષામાં શિક્ષણમાં રહેલ આપણા પછાતપણાનો ઉલ્લેખ કર્યો. ફિનલેન્ડની શિક્ષણ વ્યવસ્થાની સરાહના કરી અને જરૂરી બોધપાઠ લેવા અનુરોધ કર્યો. અલબત્ત દક્ષિણામૂર્તિ, ઘરશાળા અને આંબલા-લોકભારતીની શિક્ષણ વ્યવસ્થાઓ અંગે તેમણે સંતોષ આનંદ વ્યક્ત કર્યો. તેમણે યુનેસ્કોના રિપોર્ટ ‘લર્નિંગ-ધ ટ્રેઝર વીધર્ઠન’ નો ઉલ્લેખ કર્યો. શ્રી ભદ્રાયુ વચ્છરાજાનીએ પોતાના ‘આપણે કેટલા સાચા? આપણે કેટલા જુદા?’ વિષય પર બોલતાં કહ્યું કે ‘જાહેરમાં મત પ્રદર્શન કરવાની હિંમત

કેળવાઈ છે?’ ‘આપણે દંભી છીએ’, ‘અહો રૂપં અહો ધ્વનિ’ વલણ તરફ નારાજગી દર્શાવતાં જણાવ્યું કે ‘હવે બહુ થયું’. વિષયના ઉત્તરાર્ધ અંગે તેમણે જણાવ્યું કે ‘આપણે થોડુંક એલર્ટ બનવું પડશે.’ તેમણે તાજેતરની કેટલીક ધૃણાસ્પદ ઘટનાઓના પ્રેસકર્ટીંગ રજૂ કરીને પૂછ્યું કે ‘સમાજમાં બનતી ઘટના પરવે આપણી નિસ્બત શું?’ તેમણે ‘દર્શક’ના કેટલાક વિચારોને વાંચી સંભળાવ્યા.

તા. ૨૭.૦૮.૨૦૧૫નારોજ સવારે ૮:૩૦ કલાકે ત્રીજા દિવસની પ્રથમ બેઠકનો પ્રારંભ થયો હતો. આ બેઠકનું સંચાલન સંજય દેસાઈ તથા મનીશ રાજ્યગુરુ (ગઢડા) એ કર્યું હતું. સર્વશ્રી ચંદ્રકાંત વ્યાસ તથા અજય પાઠકે અનુક્રમે પ્રેમની પરબ અને ગિજુભાઈ વિશે વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં. બીજી બેઠક ૧૧:૦૦ કલાકે આરંભાઈ હતી. આ સમાપન બેઠકનું સંચાલન છાયાબેન પારેખે કર્યું હતું. આ બેઠકના અધ્યક્ષશ્રી ભૂપેન્દ્રસિંહજી યુડાસમા (શિક્ષણ મંત્રીશ્રી-ગુજ. રાજ્ય) હતા. આ તકે અધ્યક્ષના હાથે સમન્વયના મિત્રો સર્વશ્રી વી.જી. સવાણી, રાજેશ ત્રિવેદી, પ્રકાશ ભટ્ટી, બળવંત સોલંકીનું તેમને મળેલ શ્રેષ્ઠ શિક્ષક એવોર્ડ બદલ સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું. શ્રી ભૂપેન્દ્રસિંહજીએ અધ્યક્ષીય પ્રવચનમાં પ્રસ્તુત પ્રવૃત્તિની ભારોભાર પ્રશંસા કરી અને શિક્ષણમાં પરિવર્તન માટે જિંકર કરી. તેમણે અનુરોધ કર્યો કે શિક્ષણનીતિમાં ‘સારો માણસ’ બને તેવું ગોઠવો. તેમણે સમન્વયના મિત્રોની આ ગોષ્ઠિ-આ મથામણને સલામ પાઠવી. તેમણે જ્ઞાન, કાર્ય, સંસ્કાર, સ્વાવલંબન, ચારિત્ર્ય નિર્માણ, ક્વોલિટી એજ્યુકેશનની જિંકર કરી. આમ ૭૫મી ગોષ્ઠિમાં શિક્ષણના તંત્ર અને મંત્રનો સુભગ સમન્વય રચાયો હતો. આભારવિધિની અંતિમ બેઠકમાં શ્રી અરુણ દવેએ ૧૦૦મી ગોષ્ઠિનું આયોજન લોકભારતીના આંગણે કરશે તેવું આગોતરું નિમંત્રણ પાઠવ્યું હતું.

(તપોવન-૪૩૨, પ્રભુદાસ તળાવ ચોક, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧)

આપણે તો આપણી રીતે રહેવું,
ખડક થવું હોય તો ખડક:
નહિ તો નદી જેમ નિરાંતે વહેવું!
- સુરેશ દલાલ
(‘સમન્વય’માંથી સાભાર)

॥विद्यावृत्त॥

श्रीमती शारदाबेन सी.अेल. पटेल

आઈटीआઈ ફોર વુમન્સનું ભૂમિપૂજન

પ્રસ્તુત તસ્વીરમાં સીવીએમના અધ્યક્ષ ડૉ.સી.અેલ. પટેલ અને તેમની દીકરીઓ વર્ષાબિન અને છાયાબેન દૃશ્યમાન છે.

તા. ૩૦.૧૦.૨૦૧૫ના રોજ વલ્લભ વિદ્યાનગર ખાતે જૂન-૨૦૧૬ થી શરુ થનાર મહિલા ઔદ્યોગિક તાલીમ સંસ્થા શ્રીમતી શારદાબેન સી.અેલ. પટેલ આઈટીઆઈ ફોર વુમન્સનું ભૂમિપૂજન તેમની બંને દીકરીઓ વર્ષાબિન અને છાયાબેનના હસ્તે કરવામાં આવ્યું હતું. આ સંસ્થાની તમામ માળખાકીય તેમજ અન્ય સુવિધાઓ માટે જરૂરી જોગવાઈ ડૉ.સી.અેલ. પટેલના પ્લેટીનમ, જ્યુબીલી ફંડમાંથી થનાર છે.

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા જૂન-૨૦૧૬થી શરુ થનાર બે આઈટીઆઈ પૈકી મહિલા આઈટીઆઈ દ્વારા મહિલા વિકાસ તથા સ્વરોજગારીની વિશિષ્ટ તકો ૭ જેટલા વિવિધ ટ્રેડ્સમાં ઉપલબ્ધ કરી તાલીમાર્થી બહેનોને મહિલા સશક્તિકરણના ભાગરૂપે સક્ષમ તાલીમ પૂરી પાડવાનો આ એક નેક અભિગમ છે.

તદુપરાંત સીવીએમ આઈટીઆઈ ફોર એન્જિનિયરીંગ ટ્રેડ્સ થકી પણ ૬ જેટલા વિવિધ ટ્રેડ્સમાં યુવાનોને સ્કેલ ઈન્ડિયા મિશન અંતર્ગત રોજગારલક્ષી તાલીમ અને તકો પૂરી પાડવાની ચારુતર વિદ્યામંડળની પ્રતિબદ્ધતા છે.

એનવીપાસ ખાતે ઉજવાયેલ વિશ્વ એઈડ્સ દિવસ

નટુભાઈ વી.પટેલ કોલેજ ઓફ પ્યોર એન્ડ એપ્લાઈડ સાયન્સીસના રેડ રીબીન ક્લબ તથા એન.એસ.એસ.ના સંયુક્ત ઉપક્રમે તા. ૧લી ડિસેમ્બર જે

વિશ્વ એઈડ્સ દિવસ તરીકે સ્થપાયેલ છે તે અંતર્ગત કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે શરુઆતમાં એઈડ્સ વિષય ઉપર એક ચિત્ર સ્પર્ધાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ યોજાયેલ કાર્યક્રમમાં બાયોટેકનોલોજી વિષયના નિષ્ણાંત પ્રો.અમિત બલ્લાની દ્વારા એઈડ્સ એચઆઈવી જાગૃતિ-તકેદારી વિષય ઉપર એક પાવર પોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન આપ્યું હતું.

કાર્યક્રમમાં અધ્યક્ષસ્થાનેથી કોલેજના આચાર્યશ્રી ડૉ.બાસુદેબ બક્ષીએ યુવા વિદ્યાર્થીઓને વિષયની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં રાખી જરૂરી માર્ગદર્શન આપ્યું હતું. કોલેજ મધ્યસ્થ સમિતિના વાઈસ પ્રેસિડેન્ટ ડૉ.મધુમતી બોરા મેડમે આભારદર્શન કર્યું હતું.

સમગ્ર કાર્યક્રમનું સંચાલન એન.એસ.એસ.ના પ્રોગ્રામ ઓફિસર શ્રી કાર્તિક જગતાપે કર્યું હતું. કાર્યક્રમમાં કોલેજના તમામ વિભાગના અધ્યાપકશ્રીઓ, અધ્યાપક મિત્રો તથા એનએસએસના વિદ્યાર્થીઓ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. કાર્યક્રમને સફળ બનાવવામાં રેડ રીબીન ક્લબ (આરઆરસી) તથા એનએસએસના કોર્ડિનેટર શ્રી ડૉ.યોગેશ પટેલ, રણુભા ગોહિલ, ડૉ. તેજસ ઠક્કર તથા વિદ્યાર્થી સમિતિમાંથી પ્રિયાંક, દિવ્યાંગ, તરુણ, વૃષ્ટિ, માનસી વગેરેએ ભારે જહેમત ઉઠાવી હતી.

આઈસ્ટારના ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટેશન એન્ડ કંટ્રોલ વિભાગ દ્વારા સર્ટિફિકેટ કોર્ષનું આયોજન

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત આઈસ્ટાર કોલેજના ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટેશન એન્ડ કંટ્રોલ વિભાગ દ્વારા સ્નાતક કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓ માટે માઈક્રોકંટ્રોલર બેઈઝ્ડ સિસ્ટમ ડિઝાઈન વિષય પર ૪૦ કલાકના સર્ટિફિકેટ કોર્ષનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ કોર્ષ અંતર્ગત વિદ્યાર્થીઓને ટ-બીટ માઈક્રોકંટ્રોલરનું આંતરિક માળખું, સી અને એસેમ્બલી પ્રોગ્રામિંગ તથા વિવિધ ઈન્ટરફેસ પર પ્રશિક્ષણ આપવામાં આવેલ તથા દરેક વિદ્યાર્થી દ્વારા પ્રોજેક્ટ બનાવવામાં આવેલ હતો. આ કોર્ષમાં કુલ ૨૫ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગલીધો હતો. તા. ૨૮.૧૦.૨૦૧૫ના રોજ આ કોર્ષનો પૂર્ણાહુતિ સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. ડૉ.પી.એમ. ઉદાણી, ડાયરેક્ટરશ્રી, આઈસ્ટાર દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને ફેકલ્ટી ડૉ.હિમાંશુ કાપસે, શ્રી હરિકૃષ્ણ પરીખ તથા રાધિકા શાહની પ્રશંસનીય કામગીરીને બિરદાવી અભિનંદન આપેલ છે.

એરીબાસ ખાતે યોજાયેલ વિવિધ કાર્યક્રમો

ઈન્સ્પાયર ઈન્ટર્નશીપ પ્રોગ્રામ

ઈન્સ્પાયર ઈન્ટર્નશીપ પ્રોગ્રામ અંતર્ગત તા.

૩૦.૧૧.૨૦૧૫ના રોજ એરીબાસ કોલેજમાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન યોજાયું હતું. મનોજકુમાર, ડૉ.પી.માનીવેલ અને ડૉ.એ.એલ. રત્નાકુમારનો સ્વાગત પરિચય ડૉ.કિશોરી મિસ્ત્રી, ડૉ. પીનાકીન અને ડૉ. જીણાભાઈ ચૌહાણ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો.

ડૉ. પી માનીવેલનું વ્યાખ્યાન સીકેટ ઓફ સક્સેસ પર રાખેલ જેમાં વિદ્યાર્થીઓને સાયન્સના ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે કયા ક્ષેત્રની પસંદગી કરવી. ઉચ્ચ ધ્યેયો નક્કી કરવા માટે કયા મહત્વનાં મુદ્દાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રીત કરવું અને જીવનમાં સફળતા કેવી રીતે મેળવવી તેનાં જીવંત ઉદાહરણો દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરણા પુરી પાડી હતી.

મનોજકુમારે તેમનાં વ્યાખ્યાનમાં વિદ્યાર્થીઓને યુઝ ઓફ કરંટ ટેન્ડર્સ એન્ડ ટેકનોલોજી. ડીજીટલ લાઈબ્રેરી. ઇન્ટરનેટ રીસોર્સ, નોલેજ મેનેજમેન્ટ ઇન લાઈબ્રેરી, ઇ-બુક્સ, ઇ-જર્નલ, લર્નિંગ રીસોર્સ, વેબ ૧.૦ અને વેબ ૨.૦. ઇ-એજ્યુકેશન. વગેરે બાબતોની વિસ્તૃત માહિતી ઇન્સ્પાયર ઇન્ટર્નશીપમાં ભાગ લીધેલા ધો.૧૧ અને ૧૨ના સાયન્સના વિદ્યાર્થીઓને વાકેફ કર્યા હતાં.

ડૉ. એ.એલ. રત્નાકુમારે તેમનાં વ્યાખ્યાનમાં વિદ્યાર્થીઓને માર્કોસ્કોપ ડીસ્કવરી, સાયટોજીનેટીક્સ સ્ટડી ઓફ લાઈફ, જીનેટીક્સ મોડ્યુલર્સ, ડીસ્કવરી ઓફ ડીએનએ અને કોમોઝોમ. જીનેટીક્સ મટીરીયલ્સ, મેન્ડેલીયન જીનેટીક્સ અને સાયટોજીનેટીક્સથી મગફળીના ઉત્પાદન વધારવાં માટેના સંશોધનની ઊંડાણથી વિદ્યાર્થીઓને માહિતગાર કર્યા હતાં અને વિદ્યાર્થીઓને સાયન્સ તરફ વધુ આકર્ષિત થાય તે માટેના પ્રયત્નો કર્યા હતાં. આ અંગે વિદ્યાર્થીઓએ પ્રશ્નોત્તરી પણ કરી હતી. અને બપોરના સેશનમાં પ્રાયોગિક તાલિમ પણ આપીને વિદ્યાર્થીઓને સંશોધન ક્ષેત્રે કારકિર્દી બનાવવાં માટે પ્રેરણા પુરી પાડી હતી.

સમગ્ર કાર્યક્રમનું સંચાલન સંસ્થાના ડાયરેક્ટર ડૉ.નિલાંજન રોય તેમજ ડૉ.ભક્તિ બાજપાઈ ડૉ.કે.સરોજા, ડૉ.જે.બી. ચૌહાણ, ડૉ.દિગ્વીજય રાણા, ડૉ.કલ્પેશ ઈસનાવા અને ડૉ.સંદીપ ચોવટીયા તેમજ દરેક સ્ટાફ મિત્રો દ્વારા કાર્યક્રમની સફળતામાં સહભાગી બન્યા હતા. **સીએસઆઈઆર નેટ કોર્ચીંગ પ્રોગ્રામ**

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત અશોક એન્ડ રીટા પટેલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ ઇન્ટિગ્રેટેડ સ્ટડી એન્ડ રીસર્ચ ઇન બાયોટેકનોલોજી એન્ડ એપ્લાઈડ સાયન્સીસ, ન્યુ વિદ્યાનગરમાં સીએસઆઈઆર નેટ કોર્ચીંગ પ્રોગ્રામનું

આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. કાર્યક્રમનાં મુખ્ય અતિથિ વિશેષ ડૉ. ઉજ્જવલ ત્રિવેદી કે જેઓ બીઆરડી સ્કુલ ઓફ સાયન્સ, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીમાં એસોસીએટ પ્રોફેસર તરીકેની ફરજ અદા કરે છે. તેમનાં દ્વારા કાર્યક્રમની શરુઆત કરવામાં આવી હતી. એરીબાસ સંસ્થાના ડાયરેક્ટર ડૉ.નીલાંજન રોય દ્વારા તેમનું સ્વાગત પુષ્પગુચ્છ આપીને કરવામાં આવ્યું હતું. ડૉ. ઉજ્જવલ ત્રિવેદીએ સૌ હાજર રહેલાં તાલીમાર્થીઓને તેમનાં વક્તવ્યમાં જણાવેલ કે વી આર ઓલ બ્રાન્ડ એમ્બેસેડર ઓફ ગુજરાત. લાઈફ સાયન્સ ક્ષેત્રે તકો વિપુલ છે. નાની નાની તકો આપણે ઝડપી લેવી જોઈએ. સંશોધન કરતાં રહેવું પડશે. ગુજરાત સ્ટેટ બાયોટેકનોલોજી મીશન, ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી. ગુજરાત સરકારના સહયોગ સાથે આ કાર્યક્રમ કરવામાં આવ્યો છે. નિષ્ણાંત અધ્યાપકો દ્વારા માર્ગદર્શન મળનાર છે તો તેમનાં જ્ઞાનનો પુરેપુરો લાભ લેવા અનુરોધ કરેલ છે. આ તાલીમ તા. ૧.૧૨.૨૦૧૫થી તારીખ ૫.૧૨.૨૦૧૫ દરમ્યાન યોજાઈ હતી. ડૉ.દિગ્વીજયસિંહ રાણાએ સમગ્ર પોગ્રામની માહિતી આપી હતી. સમગ્ર કાર્યક્રમનું સંચાલન અને આભારવિધી ડૉ.કિશોર ચૌહાણે કરી હતી.

ચારુતર વિદ્યામંડળના ચેરમેન ડૉ.સી.એલ. પટેલે તથા ડૉ.જે.ડી. પટેલે કાર્યક્રમની શુભેચ્છા પાઠવી હતી. અને સંસ્થાના ડાયરેક્ટર ડૉ.નિલાંજન રોય અને ડૉ.દિગ્વીજયસિંહ રાણા દ્વારા જરુરી આયોજન અને માર્ગદર્શન પુરું પાડવામાં આવ્યું હતું.

જી. જે. પટેલ આયુર્વેદ કોલેજ ન્યુ વલ્લભ વિદ્યાનગર ખાતે રોગનિદાન વિષયના શિક્ષકો માટેનો ૬ દિવસીય સી.એમ.ઈ. કાર્યક્રમ.

ચારુતર વિદ્યા મંડળ સંચાલિત, સ્થિત જી. જે. પટેલ આયુર્વેદ કોલેજ અને ભારત સરકારના ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ આયુષ, ન્યુ દિલ્હી તથા રાષ્ટ્રીય આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠ ના સંયુક્ત ઉપક્રમે રોગનિદાન વિષયપરના સી.એમ.ઈ.નું તા. ૩૦/૧૧/૨૦૧૫થી ૫/૧૨/૨૦૧૫ એમ ૬ દિવસ દરમિયાન આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે સંસ્થાના રોગનિદાન વિભાગના વડા ડૉ. આનંદ પોલ, પ્રો. એસ.એન. ઓઝા, ડાયરેક્ટર, પી.જી. સ્ટડીઝ, યશવંત આયુર્વેદ કોલેજ, કોલ્હાપુર તથા સંસ્થાના આચાર્ય અને સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ડૉ.મલ્હારી સરદેશપાંડે વગેરેએ મંગલદીપ પ્રગટાવી કાર્યક્રમનો પ્રારંભ કર્યો હતો.

ડૉ. આનંદ પોલે પ્રમુખસ્થાનેથી જણાવ્યું હતું કે આ સી.એમ.ઈ. અધ્યાપકોના જ્ઞાનમાં વધારો કરશે અને

તેઓની ઉચ્ચ કારકિર્દીમાં સહાયરૂપ થશે. તેઓએ આયુષ વિભાગની પોલીશી વિષે જણાવ્યું હતું કે આ સી.એમ.ઇ.નો ઉદ્દેશ્ય શિક્ષકોની ટીચીંગ સ્કીલ કાર્યકૌશલ્યમાં વધારો કરનાર હોવી જોઈએ તથા સંપૂર્ણ તાલીમ શિબિર દરમિયાન થનાર તદ્દવિદસંભાષાઓ જ્ઞાનાભિયોગમાં વૃદ્ધિ જ્ઞાનની ચોકસાઈ અને વાક્યશક્તિની કેળવણી પૂરી પાડશે.

પ્રો.ડી.એસ.એન.ઓઝાએ મુખ્ય મહેમાનપદેથી જણાવ્યું હતું કે આયુર્વેદના શિક્ષકોનો સમાજમાં ફક્ત વૈદ્ય તરીકે સ્થાન ન રહેતા તેઓના પર આગળની પેઢીમાં ઉચ્ચ કક્ષાના વૈદ્યોનું ઘડતર કરવાની પણ જવાબદારી રહેલી હોય છે આ માટે તેઓએ પણ પોતાનાં જ્ઞાન કૌશલ્ય માં વૃદ્ધિ કરવા માટે દેશના વિવિધ રાજ્યોમાંથી આવેલ શિક્ષકો સાથે નો પરિસંવાદ અત્યંત જરૂરી છે જે આ સી.એમ.ઇ. થી સાર્થક થશે.

સંસ્થાના આચાર્ય અને સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ડી.મલ્હારી દેશપાંડેએ શાબ્દિક સ્વાગત કરતા સી.એમ.ઇ.નું યજમાનપદે આયોજન સ્વીકાર બદલ ભારત સરકારના ડીપાર્ટમેન્ટ ઓફ આયુષ, ન્યુ દિલ્હી તથા રાષ્ટ્રીય આયુર્વેદ વિદ્યાપીઠ નો આભાર વ્યક્ત કરતા સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓ વિશે વિસ્તૃત માહિતી આપી હતી વધુમાં જણાવ્યું હતું કે આયુર્વેદના શિક્ષકોએ મહેનત કરવી જોઈએ કે કોઈપણ શાસ્ત્ર આયુર્વેદ માટે કઈ રીતે મદદરૂપ થઈ શકે રોગનિદાનએ મૂળભૂત તત્વો માટેનું એક પ્રધાન અંગ છે. રોગની શરૂઆતથી જ જો નિદાન હેતુ ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવે તો તેનું નિવારણ સરળતાથી થઈ શકે છે. રોગનિદાન વિષયપરના ૬ દિવસીય સી.એમ.ઇ.માં દેશના જુદાજુદા રાજ્યોના આયુર્વેદ ક્ષેત્રના તજજ્ઞો ડી. એચ.એન.ઓઝા, કોલ્હાપુર, ડી. એસ.એચ.આચાર્ય જામનગર, ડી. આર. નિમ્બારકર, ડી.આનંદ મોરે ડી.પાવન ડી. એસ. કે. ખાંડેલ ડી. એસ. ગોપાલકુમાર ડી.એમ.દિગવી સહિત કુલ ૧૨ જેટલા મહાનુભાવો સી.એમ.ઇ.માં ભાગ લેનાર વિવિધ રાજ્યોના ૨૫ શિક્ષકોને આયુર્વેદના વિવિધ વિષયો પર પોતાના વક્તવ્યો આપ્યાં હતાં.

જી. જે. પટેલ આયુર્વેદ કોલેજના આચાર્ય અને સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ડી.મલ્હારી સરદેશપાંડેએ ડો.એસ.એન.ઓઝાને સ્મૃતિ ચિહ્ન અર્પણ કરી સન્માનિત કરેલ હતા. કાર્યક્રમના અંતે ડી રીતેશ ગુજરાતીએ સર્વેનો તથા સીવીએમ દ્વારા સીએમ.ઇ માટે જે સહકાર મળ્યો તે બદલ આભાર વ્યક્ત કરેલ હતો. આ સમગ્ર કાર્યક્રમનું સંચાલન

ડી. બીપીન સાવંતે કર્યું હતું.

વીએન્ડ સી પટેલ અંગ્રેજી વિદ્યાલય

તારીખ ૧૨.૧૨.૨૦૧૫ને શનિવારે વાસન્તિબેન અને ચંદુભાઈ પટેલ અંગ્રેજી વિદ્યાલયમાં બ્રિટિશ કાઉન્સિલ પ્રેરિત ઈન્ટરનેશનલ સ્કૂલ એવોર્ડ અંતર્ગત આઈએસએ એક્ટ્રાવેગેન્ડા, દિવસનું આયોજન કરવામાં આવેલ જેમાં વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ના બાળકોના અભ્યાસને અનુલક્ષીને દેશ-વિદેશની રહેણી-કરણી, ખોરાક, વાર્તાઓ, અભિવાદન, ધ્વજ, વિચારો, પરંપરા, કિશોરાવસ્થા, તથા ગ્રાહકોના અધિકાર વગેરે વિષયો ઉપર હેતુલક્ષી પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું અને તેનું પ્રદર્શન યોજાયું હતું. જેમાં શાળાના વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, આચાર્યશ્રી, વાલી સમુદાય તથા વિવિધ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો અને આચાર્યશ્રીઓ તેમજ ચારુતર વિદ્યામંડળના મહાનુભાવો તથા જુદી જુદી કોલેજના આચાર્યશ્રીઓએ હાજરી આપી આ પ્રદર્શનને દિપાવ્યું હતું.

આ પ્રોજેક્ટ થકી શાળાને આગામી ત્રણ વર્ષ સુધી બ્રિટિશ (એકેડેમીશનની) અધિકૃતતા માન્ય રહેશે.

આઈબી પટેલ ઈંગ્લિશ સ્કૂલમાં યોજાયેલ કાર્યક્રમો

બંધારણ દિવસની ઉજવણી

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત આઈબીપટેલ ઈંગ્લીશ સ્કૂલ, વિદ્યાનગર માધ્યમિક-ઉચ્ચત્તર માધ્યમિક વિભાગમાં બંધારણ દિવસની ઉજવણી કરવામાં આવી. ૨૬ નવેમ્બર ૧૯૪૮ના દિવસે આપણી બંધારણ સભાએ બંધારણનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આથી સમગ્ર ભારતમાં ૨૬ નવેમ્બર બંધારણ દિવસ તરીકે ઉજવવામાં આવે છે.

આ પ્રસંગે શાળાના આચાર્યશ્રી મહેશ સ્ટેલીને બંધારણ દિવસનું મહત્ત્વ સમજાવતાં જણાવ્યું કે બંધારણના આમુખમાં દર્શાવેલી ભાવના પ્રત્યે આજે પ્રજા, રાજકીય પક્ષો અને રાજનેતાઓ કેટલા ગંભીર છે તેનું ચિંતન અને ચિંતા કરવાનો આ અવસર છે. ભગવદ્ગીતાની જેમ બંધારણ એ કોઈ માત્ર પઠનનો નહીં, પણ તેની મૂળભૂત ભાવનાને જીવનમાં ઉતારવાનો ગંભીર દસ્તાવેજ છે.

શાળાના શિક્ષક શ્રી રાજેશભાઈ ભટ્ટે પાવર પોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન દ્વારા ભારતીય બંધારણમાં બિનસાંપ્રદાયિકતા, લોકશાહી, સમાજવાદી, સામાજિક આર્થિક, રાજકીય ન્યાય, ધર્મ અને ઉપાસનાની સ્વતંત્રતા, રાષ્ટ્રની એકતા અખંડિતતા અને બંધુત્વની ભાવના વિશે વિસ્તૃત માહિતી આપવામાં આવી. શ્રીમતી હેમાંગીની બેન મેકવાને બંધારણના આમુખમાં દર્શાવેલા મહાન સિદ્ધાંતોની છણાવટ કરી મીત પટેલ, ધારા દવે તથા ફીઝા

વ્હોરા દ્વારા બંધારણના આદર્શો અને ધ્યેયો વિશે માહિતી પુરી પાડવામાં આવી.

કાર્યક્રમના અંતે શ્રી ભાવેશભાઈ ભટ્ટ દ્વારા આભારવિધિ કરવામાં આવી.

એઈડ્સ અવેરનેસ ડેની ઉજવણી

શાળા દ્વારા એઈડ્સ અવેરનેસ ડેની ઉજવણી નીમીત્તે શાળાનાં બાળકોને એચઆઈવી વિશેની માહિતી, રોગનાં લક્ષણો, રોગ થવાનાં કારણો, રોગનાં વિવિધ તબક્કાઓની બૃહદ માહિતી શાળાનાં શિક્ષક શ્રી કે.એસ. એન. મૂર્તિ સર દ્વારા આપવામાં આવી.

શાળાનાં વિજ્ઞાન શિક્ષક શ્રી ભાસ્કર પટેલે એચઆઈવી રોગ નિદાન અંગેની જાણકારી અને ઉપચાર રેપીડ સ્પીડ દ્વારા કેવી રીતે કરી શકાય તેની વૈજ્ઞાનિક ઢબે સમજ આપી. શાળાનાં શિક્ષક શ્રી દર્શનભાઈ સુથાર તથા શ્રી રાજેશભાઈ ભટ્ટે એઈડ્સનાં લક્ષણો અને ઉપચાર વિશે પાવર પોઈન્ટ પ્રદર્શન યોજી બાળકોને વધુ સમજ આપી હતી.

સમગ્ર કાર્યક્રમનું સંચાલન શ્રી ભાવેશભાઈ ભટ્ટ તથા શ્રી ભાસ્કરભાઈ પટેલે કર્યું હતું. શાળાનાં આચાર્યશ્રી મહેશભાઈ ખ્રિસ્તીએ સફળ કાર્યક્રમ બદલ શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને ખૂબ ખૂબ અભિનંદન પાઠવ્યા હતાં.

વાર્ષિક રમતોત્સવનું આયોજન

શાળાનો વાર્ષિક રમતોત્સવ ૨ અને ૩ ડિસેમ્બર ૨૦૧૫ના રોજ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. જેમાં શાળાના લગભગ તમામ વિદ્યાર્થીઓએ ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો. રમતોત્સવની શરુઆત તા. ૨.૧૨.૨૦૧૫ના રોજ ઓપનીંગ સેરેમનીથી કરવામાં આવી. જેમાં ધોરણ:૧૦ ક નો વિદ્યાર્થી રુષિ પટેલ દ્વારા તમામ રમતવીરોને શપથ લેવડાવવામાં આવ્યા. જેમાં તમામ સ્પર્ધકોએ ખેલદિલી પૂર્વક રમવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.

શાળાના આચાર્યશ્રી ડૉ. મહેશ સ્ટેલીને ધ્વજ ફરકાવી રમતોત્સવને ખુલ્લો જાહેર કર્યો. શારીરિક સૌજવ, સમય, સૂચકતા, બુદ્ધિશક્તિ વગેરેને આવરી લે તેવી રમતો-૧૦૦મી, ૨૦૦ મી, લાંબીકૂદ ઊંચી કુદ, ગોળા ફેંક, ચક્રફેંક, સ્લો સાઈકલીંગ, લીંબુ ચમચી, લોટમાંથી સિક્કા શોધ વગેરેનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. આ રમતોત્સવનું આયોજન વ્યાયામ શિક્ષક શ્રી મહેશભાઈ પટેલના માર્ગદર્શન હેઠળ કરવામાં આવ્યું હતું.

વાનગી સ્પર્ધા યોજાઈ

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત આઈબીપટેલ ઈંગ્લિશ સ્કૂલના માધ્યમિક વિભાગમાં ગત તા.

૦૫.૧૨.૨૦૧૫ના રોજ વાનગી સ્પર્ધાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું કે જેમાં શાળાના લગભગ ૨૦ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા વિવિધ વાનગીઓ તૈયાર કરી મૂકવામાં આવી હતી. આ સ્પર્ધામાં ખિલાની પ્રિતી પ્રથમ, મેકવાન અક્ષરા-દ્વિતીય તેમજ જીવાની નાઝીલ-તુતીય ક્રમે આવ્યા હતા. આ સ્પર્ધા ચારુતર વિદ્યામંડળ હાયર સેકન્ડરી કોમ્પલેક્ષના ગૃહવિજ્ઞાન પ્રવાહના સહકારથી યોજવામાં આવી હતી. હોમ સાયન્સ સ્કૂલના શ્રીમતી ડૉલીબેન દ્વારા વિદ્યાર્થીનીઓને વાનગીની યોગ્ય સજાવટ તેમજ ગૃહવિજ્ઞાનમાં રોજગારીની તકો વિષય ઉપર માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું હતું. શ્રી ભાસ્કરભાઈ પટેલ તેમજ શ્રીમતી હેમાંગીનીબેને નિષ્ણાયક તરીકેની ફરજ બજાવી હતી. શાળાના આચાર્યશ્રી ડૉ. મહેશભાઈ ખ્રિસ્તીએ સૌને સમતુલિત આહાર વિશે માહિતી આપી હતી. આ સમગ્ર સ્પર્ધાનું સંચાલન શ્રીમતી કલ્પનાબેન પટેલે કર્યું હતું.

ધ્વજ દિનની ઉજવણી

દેશની સીમાઓની રખેવાળી કરતી ભારતીય સેનાની ગૌરવશાળી પરંપરાઓની ઝાંખી કરાવવા તથા દેશ માટે બલીદાન આપતા સૈનિકને આર્થિક મદદ કરવા માટે જાગૃતતા લાવવાના હેતુસર દર વર્ષે ૭ડીસેમ્બરના રોજ ‘ધ્વજ દિન’ તરીકે મનાવવામાં આવે છે ત્યારે ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલીત આઈબીપટેલ ઈંગ્લિશ સ્કૂલ (માધ્યમિક વિભાગ)માં પણ ધ્વજ દિનની ઉજવણી કરવામાં આવી.

શાળાના શિક્ષક શ્રી રાજેશ ભટ્ટ દ્વારા ‘ધ્વજદિન’નું મહત્વ અને ભારતીય સેનાના પ્રદાન વિશે વિસ્તૃત માહિતી પૂરી પાડવામાં આવી હતી. શાળાના વ્યાયામ શિક્ષક શ્રી મહેશભાઈ પટેલે જણાવ્યું કે આ દિવસે સેના દ્વારા પરેડનું આયોજન કરવામાં આવે છે કે જેનો હેતુ દુનિયાના દેશોને ભારતીય સેનાની તાકાત અને દેશના યુવાનોને સેનામાં શામીલ થવા માટે પ્રેરિત કરવાનો છે.

આ પ્રસંગે શાળાના આચાર્યશ્રી ડૉ. મહેશભાઈ સ્ટેલીન દ્વારા ‘ધ્વજ દિવસ’નું મહત્વ તથા દેશ માટે કુરબાની આપવા તૈયાર એવા સૈનિકને પોતાનો રોલ મોડેલ બનાવવા વિદ્યાર્થીઓને શીખ આપવામાં આવી.

ભારતીય સેનાની ત્રણેય પાંખો-થલસેના, વાયુસેના, નૌકાદળની માહિતી આપતા ફોટોગ્રાફ્સનું પ્રદર્શન પણ ગોઠવવામાં આવ્યું. કાર્યક્રમનું સંચાલન શાળાના વ્યાયામ શિક્ષકશ્રી મહેશભાઈ પટેલ દ્વારા કરવામાં આવ્યું.

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત એરીબાસમાં સીએસઆઈઆર નેટ કોર્સીંગ પ્રોગ્રામના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે કોલેજના નિયામક ડૉ.નિલાંજન રોય, કોમ્યુનિટી સાયન્સ સેન્ટરના નિયામક તથા બીઆરડી સ્કુલ ઑફ બાયોસાયન્સીસના એસો.પ્રો.ડૉ. ઉજ્જવલ ત્રિવેદી તથા પ્રોગ્રામ કોઓર્ડિનેટર અને કોલેજના આસી.પ્રો.ડૉ.દિગ્વીજયસિંહ રાણા બિરાજમાન છે..

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત આઈસ્ટાર કોલેજના ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટેશન એન્ડ કંટ્રોલ વિભાગ દ્વારા સ્નાતક કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓ માટે યોજાયેલ સર્ટિફિકેટ કોર્સનાં દિવપ્રાગટ્યે આઈસ્ટારના નિયામક ડૉ.પી.એમ.ઉદાણી, સંસ્થાના અધ્યાપક ડૉ.હિમાંશુ કાપસે, વીપી સાયન્સના અધ્યાપકો શ્રી કમલેશ રાવલ, શ્રી ભાવેશ પીઠડીયા અને એનવીપાસના ડૉ.ધનંજય ધ્રુવ દર્શ્યમાન થાય છે.

V-Vidyanagar 18 (1)

January 2016

Postal Regd. No. AND/318/2015-17

Published on Wednesday, 23.12.2015 No. of Pages 36 Including Cover RNI Regd. No. Guj/2009-11/5433

ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

Posted at Vallabh Vidyanagar on 25th of Every Month

Source:- <https://www.pinterest.com/katiemorris/chw-india-kites/>

Editor: Dr. Urvish Chhaya

Printed at Anand Press, Anand 388 001

Printed, Published and owned by Prin. S.M. Patel, Hon. Secretary, Charutar Vidya Mandal and Published at
Vallabh Vidyanagar 388120, Gujarat (INDIA)